

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

J I Ř Í L A N G E R – pokus o monografii
Jiří Langer – The try of Monography

Vedoucí diplomové
práce:

Doc. PaedDr. Jaroslava Hrabáková, CSc.

Autorka DP:

Eva Vlková
Ruská 767, Český Brod 282 01

Učitelství pro střední školy (ČJ-FJ)
prezenční

Rok dokončení DP

2008

Kašpařová
Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s
použitím uvedené literatury.

Český Brod
19.11.2008

Eva Ullrová

Jiří Langer: Sotkání

*Mé srdcešnou duši v temné, chladné noci
přelstíš, ať se ke mně dočkáš, a přežít
že půjdeš po mém loku
ať se jít k němu zdá a ze rtů ti sékala myrha,
ať státní cestou půjdeš sám,
dále, dále.*

Ráda bych poděkovala Doc. PaedDr. Jaroslavě Hrabákové, CSc. za laskavé vedení této práce a za cenné rady, jež mi pomohly při jejím zpracování. Dále děkuji Mgr. Jiřímu Flaišmanovi za poskytnutí cenných materiálů.

Jiří Langer – 59 let

.....	6
.....	6
.....	7
.....	8
.....	10
.....	12
.....	22
.....	26
.....	26
.....	29
.....	34
.....	34
.....	35
.....	44
.....	46
.....	49
.....	51
.....	53
.....	56
.....	59
.....	61
.....	62
.....	62
.....	63
.....	65
.....	66
.....	68

Jiří Langer: Setkání

*Mír opustil mou duši v temné, chladné noci;
přiliv vln života tě ke mně donesl – a přešel.
Ze půjdeš po mém boku
mluvil jsi k mému srdci a ze rtů ti stékala myrha.
Já však svou cestou půjdu sám;
daleko, daleko.
Neboť jsem si řekl: Snad světlo se skrývá v temném srdci.*

Ze sbírky *Meat cori* (Tel Aviv, 1943) přeložil Jiří Daníček
In *Jiří Langer – 50 let*

Obsah:

Úvod.....	6
Praha a „trojí duše země české“.....	6
Bratři Langerové.....	7
František a Jiří.....	8
František – dílo.....	10
Jiří Langer – život.....	12
Přátelé Jiřího Langera.....	22
Jiří Langer – dílo.....	26
Judaista.....	26
Básník a překladatel.....	29
„Devět bran. Chasidů tajemství“ aneb Jiří Langer – prozaik.....	34
Chasidská literatura.....	34
Devět bran.....	35
Čtenáři.....	44
Kritický ohlas.....	46
Jiří Langer ve světě literatury.....	49
Jiří Langer dnes.....	51
Pár slov závěrem.....	53
Seznam literatury a pramenů.....	56
Résumé.....	59
Klíčová slova.....	61
PŘÍLOHY.....	62
Kondolence Jana Masaryka.....	62
Viktor Fischl.....	63
Zpěvy zavržených.....	65
Z dalších překladů.....	66
Obrazová příloha.....	68

Úvod

Je tomu již několik let, co jsem se poprvé setkala s Jiřím Langerem. Setkání s jeho osobností a dílem mi otevřelo nový pohled na českou literaturu i minulost českého národa. V dobách pohnutých válkami a Hitlerovým běsněním se v českém literárním a duchovním světě objevil spisovatel, jenž v českém prostředí téměř nemá obdoby. Byly to právě historické okolnosti, které zabránily Jiřímu Langerovi stát se proslulým spisovatelem, ač by mu v nynější době mělo patřit místo na výsluní tzv. chasidských autorů.

Na jeho počest a také jako připomenutí českému publiku jsem se rozhodla napsat tuto diplomovou práci. Chci se pokusit zpracovat monografii jeho života a díla, i když vím, že moje práce jistě neobsáhne všechny souvislosti a detaily, a to nejen kvůli složitosti problematiky, ale především kvůli mým nedostatečným znalostem a zkušenostem týkajících se hebrejské a chasidské literatury vůbec. Proto se předem omlouvám za nedostatky, které se jistě v práci vyskytnou.

Praha a „trojí duše země české“

Než přistoupím k samotnému jádru této práce, měla bych se alespoň velmi stručně zmínit o neobvyklé a „*později vědomě zapomínané skutečnosti*“ (T. Pěkný 1996, 313), která ovlivnila vývoj české literatury a kultury vůbec – tedy umožnila vzniknout i dílu Jiřího Langera. Jde o „*zvláštní duchovní klima*“ (ibid. 313), které vzniklo soužitím tří kultur – jazykových společenství: českého, německého a v neposlední řadě židovského, které „*začalo na přelomu 19. a 20. století vydávat pozoruhodné plody*“ (ibid. 313) – jedním z nich a možná nejvýraznějším představitelem je právě Jiří Langer.¹

Jiří Langer psal své práce ve třech jazycích: česky, německy a hebrejsky. Německy publikoval odborné – judaistické texty. „*Pokračoval tu v tradici těch židovských autorů, kteří v jeho době už nejméně sto padesát let nahrazovali němčinou jidiš, a z části i hebrejštinu.*“ (T. Pěkný 1996, 312). Generace židovských autorů vyrůstajících za první republiky publikovala jak německy, tak i česky, „*a to nejen ti, kteří se hlásili k češtině jako mateřskému jazyku, ale i ti, jejichž mateřštinou byla němčina. Překvapující množství židovských literátů překládalo z němčiny do češtiny, ale také (někteří dokonce především) v opačném směru a svou práci překladatelskou a*

¹ Pokud by se čtenář chtěl dozvědět více o historii židovského národa a jeho soužití s Čechy, odkazují ho k doslovu Tomáše Pěkného „*Trojí řeč Jiřího Mordechaje Langra*“, ze které jsem hojně čerpala. In: J. Langer, 1996, 297 – 332.

vykladačskou se stali skutečnými „staviteli mostů“ mezi oběma kulturami“ (ibid. 312) Byl to např. Max Brod, Pavel Eisner, Otokar Fischer, Otto Pick a také Franz Werfel, jemuž vděčíme za pojmenování této společenské situace jako „trojí duše země české“ (T. Pěkný 1996, 313).

Své básně a kritické stati publikoval hebrejsky a „stal se tak jedním z posledních autorů v nepřehledné řadě hebrejských spisovatelů, kteří v průběhu staletí působili na půdě Čech a Moravy (český čtenář, nikoli vlastní vinou, povětšinou nezná ani jejich jména)“ (ibid. 313).

Česky však napsal své nejdůležitější dílo, a to nejen v českém, ale i světovém měřítku, *Devět bran*, a také publicistické texty (především recenze, výkladové a naučné texty). Svým česky psaným dílem se řadí mezi ostatní židovské autory, kteří svým dílem obohatili a obohacují české literární a kulturní klima: Julia Zeyera, Františka Gellnera, Vojtěcha Rakouse, Ivana Olbrachta, bratra Františka Langera, Richarda Weinerja, Karla Poláčka, Jiřího Weila, Egona Hostovského, Jiřího Ortena, Viktora Fischla, Arnošta Lustiga, Ludvíka Aškenazyho, Ivana Klímu, Otu Pavla, Karola Sidona, Arnošta Goldflama a další autory, jejichž dílo mnohým českým čtenářům není známé.

Jedinečným příkladem, jak se autoři židovského původu s jeho odkazem vypořádali, jsou bratři Langerové. Na jejich životních osudech jde velmi podrobně pozorovat, jak se různě mohl jejich původ projevit nejen v životních osudech, ale i v díle dvou z nich: Františka a Jiřího.

Bratři Langerové

Viktor Fischl, český spisovatel a izraelský diplomat, napsal o bratrech Langrových ve svých *Setkáních* toto: „V dějinách české literatury se objevují jen dvě bratrské dvojice autorů, bratři Mrštíkové a bratři Čapkové. O bratrech Langerových se nemluví, protože nikdy nenapsali nic společně, ale také asi proto, že František a Jiří byli od sebe tak rozdílní, že sama myšlenka, že by byli mohli spolu něco napsat, má v sobě něco groteskního.“ (J. Rulf, 2002, 49)

Bratři Langerové byli tři: František, Josef a Jiří. Josef, který na rozdíl od svých bratrů nevstoupil do světa literatury, se narodil 5.7. 1890 jako druhorozený syn. Ani jemu se nevyhnul osud většiny evropských Židů – než aby nastoupil na transport do Terezína, spáchal roku 1941 sebevraždu, jeho žena Berta zemřela v koncentračním táboře. Bratři se mu snažili z ciziny pomoci, jak jen mohli. V dopise z 12.ledna 1940 píše Jiří Františkovi do Paříže: „Co se Josefa týká, bylo

by zapotřebí, aby se někdo z Tvých jugoslávských přátel, někdo dost vlivný, vyptával na každý přijíždějící transport, jestli tam není Tvůj bratr Josef se svou ženou. A pokud ano, aby je poslal třeba do Londýna, aby je zachránil z takového pekelného cestování. Vím, že to není jednoduché.“ (J. Langer, 1995, 196)

František a Jiří

Pokud se chceme zabývat životem a dílem Jiřího Langera, bylo by nemístné nezmínit se alespoň stručně o jeho spřízněné duši, největšímu znalci jeho díla a především bratrovi Františku Langerovi.

František Langer se narodil 3.března 1888 v židovské, nábožensky vlašné rodině, která se postupně přizpůsobovala českému okolí. Otec Max byl obchodníkem lihovinami na Královských Vinohradech. Děti, tedy František, o dva roky mladší Josef a o šest let mladší Jiří, chodily na české školy. František na toto šťastné období vzpomíná takto: *„Pamatuji se, že jsem v dětských letech ještě vídal tatínka, jak si každé ráno ovíjí řemínky kolem obtloustlých paží, později už to nebylo tak pravidelně, pak jenom vzácně, nevím, jak to bylo ještě později, když jsem odešel z domu. Čítal při tom nahlas hebrejské modlitby, jenže už jim nerozuměl. Naštěstí byly již provázeny pěkným českým překladem. Stravu jsme dlouho udržovali košer, hlavně však zásluhou paní July, pobožné katoličky, která v mládí sloužila u naší židovsky pobožné tety a u nás pak dbala na stravovací, stejně jako na jiné předpisy židovského náboženství. Navenek otcovo hlášení se k víře spočívalo v pravidelném docházení do přepychové synagógy našeho pražského předměstí Královských Vinohradů, v příslušnosti k několika židovským dobročinným spolkům a v srdci i v dlani otevřených pro potřebné souvěrce. Nechtěl-li otec podlehnout konkurenci, musel také v sobotu stát za pultem a prodávat, zato, jak slíbil dědečkovi, od pátečního do sobotního večera nekouřil, ačkoli byl vášnivý kuřák. Však s ním nebylo po celou sobotu žádné pořízení.“ (F. Langer, 1996, 10)*

František po skončení gymnázia vystudoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy. Roku 1911 se stal členem ústředního výboru Haškovy Strany mírného pokroku v mezích zákona. S Haškem také působil v kabaretu U Bratří Makabejských.

Roku 1913 se jako medik dobrovolník zúčastnil první balkánské války, procestoval Srbsko a pro zajímavost uvádím, že z Terstu odplul plachetnicí až do Alexandrie. Po vypuknutí 1. světové války byl odvelen do Bukoviny a bojoval v předních liniích u huculských domobraneckých útvarů. Roku 1915 na dovolené v Praze otevřel v kavárně Union tzv. zdravotní školu, kde se Eduard Bass

vyučil padoucnici, básník Petr Kříčka a literární historik Jan Thon ischiasu – tím je František zachránil před frontou. Jako vojenský lékař se roku 1916 dal vzít do zajetí na ruské frontě a roku 1917 začal působit v legiích jako šéflékař. S 1. plukem prodělal sibiřskou anabázi.

Roku 1918 se poprvé v Rusku oženil. Do vlasti se vrátil až roku 1920 přes Japonsko, Čínu, Indický oceán a Suez.

V meziválečném období byl dramaturgickým poradcem ve Vinohradském divadle, činitelem PEN klubu a zakládajícím členem Čapkových pátečníků, s nímž a jeho ženou Olgou Scheinpflugovou ho pojilo celoživotní hluboké přátelství. V letech 1936-1939 byl s A. Pražákem poradcem pro vydávání české literatury v knižním klubu ELK (Evropský literární klub).

Před Hitlerovými vojáky prchnul roku 1939 do Polska a poté přes Dánsko do Francie, kde potkal svou druhou budoucí ženu Annu Ludmilu, se kterou se oženil roku 1946. Ve Francii píše do krajanských časopisů, podílí se na divadelní činnosti pařížských amatérů českého původu, sdružených v Sokole. S manželkou po pádu Paříže utíká přes Maroko a Lisabon do Londýna, kde se stal šéfem zdravotnictva Československé zahraniční armády – omítal povýšení na generála dokud se nevrátí do vlasti. V Londýně psal pro týdeník Čechoslovák, měsíčník Obzor a působil v rozhlasové stanici BBC. Po invazi roku 1944 se zúčastnil operací československé brigády při obléhání Dunkerque.

Po návratu do Československa obdržel roku 1947 titul národního umělce – šťastné období však skončilo hned za rok. Jan Werich, který se s ním takřka denně scházel v kavárně Slavia, píše: „*A těch dvacet let nebylo skoupých na nevlídnost k Františku Langerovi. Mnoho vynikajících osobností si stěží vzpomínalo, kdo je to ten Langer. A ti méně vynikající poslušně zapomněli, kdo je a co vykonal. Musel platit daň za to, že ho dějiny naší kultury postavily blízko ke jménu T. G. Masaryka a Čapka. Proto se jeho hry netiskly a nehrály. My přece se umíme vypořádat hlavně s minulostí. Na svou historii jsme přísní. Když nás ta přísnost popadne, tak se věci nestaly. Prezidenti nebyli, knihy nebyly napsány. I usmyslilo se, že František Langer nebyl, nepsal, nejestvoval... Nikdy si nestěžoval. Prostě o tom nemluvil. Nerad diskutoval s omezenci.*“ (J. Rulf, 2002, 57n.) A aby toho nebylo málo, jeho syn Jan byl v 19-ti letech poslán do pracovních táborů, mezi jiným strávil šest let v uranových dolech v Jáchymově. Dcera Věra byla zatčena se skupinou herců pro údajnou přípravu atentátu na Antonína Zápotockého, později byla odsouzena za to, že neudala za *protistátní činnost* vlastního bratra. (Za zmínku jistě stojí, že syn Jan Vladimír se stal novinářem a od roku 1968

pracoval v československém oddělení BBC v Anglii, šel tedy v tatínkových stopách.)

František Langer zemřel osamocen 2. srpna 1965. Ve své poslední knize *Malířské povídky* napsal: „*Máme cíl, jaké umění mělo odjakživa: Naplnit citový prostor člověka. Pro nás je ten úkol ještě těžší, protože lidský citový prostor je dnes prázdný, nebo naplněn všelijakými krámy, potraty a zrudnostmi. Nebo člověk trčí v blátě a lhostejnosti. Chceme ho z toho vyvést, probudit, zlákat, otrást jím. Člověka, vás. Máme jen štětec nebo dláto, abychom vám sdělili, co chceme říci. Někdy to říkáme líp, někdy hůř, ale věřit nám můžete vždycky.*“ (J. Rulf, 2002, 59)

František – dílo

František Langer, kterého *Lexikon české literatury* charakterizuje jako „*dramatika, prozaika i pro mládež, esejistu, divadelního, výtvarného kritika a filmového libretistu*“ (V. Forst, 1993, 1137) vstoupil do literatury roku 1910 novoklasicistickou povídkou *Zlatá Venuše*. Jeho parketou však bylo drama, kde „*kladl důraz na problematiku společensko-mravní, zločinu a trestu, svědomí a násilí, míru a války*“ (ibid. 1138).

Prvním dramatem byla veršovaná tragédie *Svatý Václav* (1912), ve které si pokládá otázku, zda je oprávněno násilí v boji proti zlu. Další hrou, která řeší mravní a sociální otázky, je *sociální drama Milióny*, ve kterém hraje stěžejní roli „*odlidsťující a umrtvující moc peněz*“ (ibid. 1138). V období mezi dvěma válkami se Langerovy hry staly součástí repertoáru českých divadel a s úspěchem se hrály i v zahraničí. Zkušenost války a jejího utrpení přivedla Langera k dalšímu velkému tématu jeho her: zájem o lidské jedince z okraje společnosti, jejichž osudy se snažil postihnout *rozměry prostého člověka*. Z tohoto prostředí i svým názvem příznačná je vrcholná Langerova hra *Periférie*, která staví na motivu „*vraždy a svědomí na podkladě realistického zobrazení mezních stránek života*“ (ibid. 1138) obyvatel periferie a ve které cítíme vliv Dostojevského; dočkala se osmdesáti šesti inscenací v zahraničí. V dalších hrách se opět zabýval etickými a morálními otázkami. V dramatech *Andělé mezi námi* a *Dvaasedmdesátka* rozvíjí téma relativnosti viny a trestu a dává promlouvat své víře ve vítězství dobra. Svě legionářské zkušenosti zapsal do hry *Jízdní hlídka*, ve které sledujeme osudy „*hrstky legionářů ve střetu s rudým partyzánským oddílem na Sibíři roku 1919*“ (ibid. 1139). Stěžejními tématy Langerovy dramatické tvorby jsou obecně lidské hodnoty, především lidskost, solidarita, víra v opravdovost lidských činů a to pod zorným úhlem autora, který se

dokáže oprostít od černobílého vidění světa. V kontextu českého literárního vývoje „na rozdíl od paralelní aktivity meziválečné avantgardy nezdůrazňoval imaginativnost divadla, chtěl působit příběhem jako realitou“ (ibid. 1139).

Podobné principy, i když pod rouškou úsměvu, rozvíjel ve svých veselohrách; dobového úspěchu se dočkaly např. *Velbloud uchem jehly*, *Grandhotel Nevada* a *Obrácení Ferdyše Pištory*. Zde autor promlouvá ústy představitelů lidového prostředí – především užíváním lidového humoru, ironie a sklonem ke šťastným koncům, idealizaci. *Přehledné dějiny literatury české* charakterizují Langeru – tvůrce komedií jako „úspěšného strůjce líbivých veseloher z města i z obvodu s vděčnými úlohami pro herce a zábavnými pochoutkami pro obecenstvo“ (A. Novák – J. V. Novák, 1995, 1426). Ve svých veselohrách představuje různé druhy lidské povahy od zdravého plebejství, hlouposti bohatých, darebáctví, které je očištěno, až po otázky manželského soužití.

Z jeho prozaické, zejména povídkové tvorby, bychom neměli opomenout zmínit např. *Pražské legendy*, sbírku povídek *Snílci a vrahové*, knihu vzpomínek *Byli a bylo*, a v neposlední řadě *Filatelistické povídky* a *Malířské povídky* (1966).

Langer čerpal náměty z pražského života včetně periferie, ze života v legiích a především ze života obyčejných lidí. V knize *Literatura s hvězdou Davidovou* se píše: „celé dílo prostupuje zájem o obyčejného člověka a důvěra v hluboký mravní zákon v něm“. (A. Mikulášek, V. Glosíková, 1998, 216) Silnější reflexe židovství přišla až v závěru celoživotního díla, např. ve *Filatelistických povídkách*, na rozdíl od bratra Jiřího. Právě tento nedostatek reflexe židovského prvku mu vyčetl Pavel Eisner, doslova označil jeho přístup jako *uměleckou nepoctivost*; později však na tuto výtku zapomněl a označil Langeru jako „prototypického spisovatele česko-židovského, který řeší osudový problém židovského spisovatele svou filiací k periferii, hledáním kořenů, duše lidové – tedy toho, co Žid v diaspoře nemá.“ (T. Pěkný, 1996, 331n.)

Od dvacátých let psal také prózy a loutkové hry pro mládež. V těchto dílech projevil „pochopení pro specifiku dětského prožívání světa“ (V. Forst, 1993, 1139) a snažil se dětem vštípit „morální odpovědnost jedince“ (ibid. 1139). Z loutkových her např. *Princ Kašpárek a jeho koníček*, *Perníková chaloupka*, z próz *Pes druhé roty* (1923), kterou věnoval dětem legionářů, *Bratrstvo bílého klíče* (1934) a román *Děti a dýka* (Londýn 1943)- v závěru románu později autor poznamenal: „O tři léta později se kraj, do něhož jsem příběh zasadil, a vesnice, jež se smyšlené vsi podobala jako vejce vejci, staly dějištěm nacistického zločinu, který otrásl citem kulturního světa svou

surovostí a svou zvrhlou teatrálností. Nemohl jsem při konečném zpracování své povídky nevzpomenout aspoň v závěru této sesterské vsi, Lidic, která svým osudem se na západě stala symbolem německé zločinnosti“. (D. Vlašínová, 2000, 134)

Stručný přehled jeho díla a připomínku jeho životních osudů uzavřeme vzpomínkou jeho věrné přítelkyně Olgy Scheinpflugové: *„František Langer byl ve své sdílnosti cudný, kdykoli se někdo z nás na něco vyptával, vysvětlil všechno živě, ale střízlivě. Pro mne byl víc spisovatelem než vojákem, ale tohle bylo hodné uniformy. Připadal mi na svůj věk poněkud usedle rozšafný v životě i v literatuře a jen jeho pěkný hlas byl vždycky nějak mladší než on. (...) Jeho umělecké představy nebyly bouřlivé, ale vždycky lidské. (...) Smál se, kdykoliv jsem mu řekla, že si vzal zálohu na vyrovnanost, patrně se tedy jen tak tvářil a nebyla to pravda. Měl rád psy, jednoho dne se u mne sešel s malířem Justitzem a prohodili celé odpoledne o svých boxerech. Tehdy jsem viděla Langrovu tvář dětsky rozhořelou a jeho ovládání bylo to tam, měl z Justitzova chovu jednoho exempláře, o němž povídal vždycky raději než o svých úspěších.“* (J. Rulf, 2002, 55)

Tolik o Františkovi, nejznámějším z bratří Langerů.

Jiří Langer – život

Jiří Langer (Georg Langer) či hebrejským jménem Jiří Mordechaj Zev Langer se narodil 19. března 1894 v Praze. Ačkoliv vyšel se stejného prostředí jako bratr František, jeho životní i literární cesta měla úplně jiný směr. Už v dětství ho upoutala mystika a byl vášnivým posluchačem vážné hudby. Již v 15-ti letech chtěl po bratrovi, aby mu doporučil nějakého českého básníka mystika; František mu doporučil Otokara Březinu. *„Bratr přečetl celé jeho dílo a byl jím nadšen. To mohlo být pro mne první příležitostí, abych poznal, kterým směrem se ubírá jeho zájem. Ale rozpoznal jsem to až za rok či o dva později, když se začal vášnivě zajímat o náboženské otázky, a potom ne už jen zajímat a ne už jen o otázky, ale úplně se ponořil do náboženství, vlastně do celého tajemného, abstraktního, mystického universa, které se nazývá náboženstvím.“* (F. Langer, 1996, 12) Rodina si zprvu myslela že jeho zájem o mystiku v něm probudil jeho přítel Alfréd Fuchs², který pocházel z podobného

² „PhDr. Alfréd Fuchs, hebr. jm. *Meir ben Šelomo ha-Levi* (23.6.1892, Praha - 16.2.1941 Dachau). V mládí byl přívržencem sionismu, na čas pak působil v česko-židovském hnutí; byl předsedou *Spolku českých akademiků-židů Kapper*. Na počátku 20. let konvertoval ke katolictví a stal se jedním z předních českých meziválečných nábožensko-politických publicistů. (Svou cestu ke konverzi popsal v autobiografickém románu *Oltář a rotačka*, Praha 1930.) Působil v tiskovém odboru

prostředí jako Jiří. Spolu s ním hledal mystiku v židovské literatuře; dokonce se naučili hebrejsky. Alfréd Fuchs nakonec našel útočiště v katolictví, dokonce se nechal pokřtít a vstoupil do kláštera. Za německé okupace byl gestapem z kláštera vyvečen a „*hrůzně umučen v koncentračním táboře v Dachau, i pro svůj židovský původ i pro světeckou oddanost k přijaté víře*“ (F. Langer, 1996, 12).

Jiří zůstal věrný svému židovskému původu a víře, mystiku už jinde nehledal. „*Nakonec se úplně oddal jeho učení a jeho příkazům a zvyklostem, až do všelijakých formalit a detailů, snad už archaických a jen symbolického významu. Myslím, že k tomuto formálnímu podřízení se náboženskému rituálu přišel dřív než k vlastnímu obsahu náboženské ideje. Tu si asi teprve shledával a ujasňoval v těch velikých foliantech Talmudu, nad kterými seděl celé noci s kloboukem na hlavě a polohlasně si v nich čítaje. Všecky náboženské zvyky plnil hodně ostentativně a svému novému studiu se oddal tak naprosto, že vůbec přestal docházet do školy. Proti svému rodinnému okolí se uzavřel do samotářské málomluvnosti, jako by mu nestálo za to se zabývat světskými věcmi. vzdal se všech potěšení, jaké mívá mladý chlapec, kamarádů, sportu, ba i těch koncertů České filharmonie. Mohl jsem se na jeho počínání dívat ze dvou hledisek. Jako medik posledních ročníků mohl jsem soudit na sice opožděnou, ale doufejme, pomíjivou pubertální psychopatii. Jako spisovatel řekl jsem si o něm: snílek ghetta.*“ (F. Langer, 1996, 12n.)

Opravdový šok své rodině přichystal roku 1913, kdy se jako devatenáctiletý sbalil a odešel do Belzu, „*židovského Říma*“ (A. Mikulášek, V. Glosíková, 1998, 221) v Haliči, aby se tam oddal studiu svatých knih. Sám svůj odchod popisuje takto: „*Devatenáctiletý hoch, vychovaný jako všechna tehdejší mládež v dohasínajících tradicích své generace předválečné, opouští v roce 1913 Prahu, puzen tajemnou touhou, kterou ještě ani teď, po odstupu tolika let si nedovede vysvětlit, a odjíždí jednoho letního dne na Východ, do ciziny. (...) Ve všední dny jsem většinou v bes hamidrešu,*

prezidia ministerské rady (posléze jako jeho šéf), jako redaktor a šéfredaktor řady novin. Přispíval do desítek novin a časopisů, přednášel na *Svobodné škole politických nauk* a na ústavu *Studium catholicum*, proslul jako řečník, debatér a polemik. Po příchodu nacistů byl zbaven místa, odmítl však emigrovat. V říjnu 1940 byl zatčen gestapem a přes Terezín dopraven do koncentračního tábora Dachau, kde byl bestiálně umučen. Po válce byly jeho ostatky uloženy na hřbitově sv. Lazara v Praze - Břevnově. Podle svědectví Františka Langra se tehdy v katolických kruzích hovořilo o možnosti jeho blahořečení. Pro komunistický režim byl Fuchs přirozeně *persona non grata*. Do r. 1948 stačily vyjít dvě publikace: sborník vzpomínek *Knihy o Alfrédu Fuchsovi* a výbor z Fuchsova publicistického díla *Křesťan a svět* (obě knihy připravil k vydání Ctibor Mařan a vyšly v Praze r. 1946 a 1948)“ (T. Pěkný, 1992, 239)

památné belzské učebně. Je otevřena ve dne i v noci všem vědychtivým. Podle stěn stojí vysoké přihrádky, od podlahy ke stropu napěchované knihami. Též stoly jsou pokryty hromadami foliantů bez ladu a skladu. Každý si smí vypůjčit libovolný svazek a učit se v bes hamidrešu, kdykoli se mu zachce. Jsou tu ovšem toliko svaté, bohoslovecké knihy hebrejské. Jiných by se zbožný nedotkl. Znáť třeba jen jedinké latinské nebo ruské písmeno je už nesmazatelnou skvrnou na duši. Od rána do večera sedím u knih a učím se. Jen k večerní modlitbě anebo k jídlu na chvilku odběhnu. Avšak ani noci nejsou stvořeny k odpočinku, nýbrž – jak talmud praví – k studiu Zákona Božího. Zlý hmyz mi to taky důtklivě připomíná, jakmile ulehnu. Zabít hmyz nesmím. Víím již, že by to byl hřích. Jdu tedy také v noci raději do učebny. Učím se nebo poslouchám, jak v druhém koutku učebny se učí jiný, provázeje své studium melancholickým zpěvem. Sames, tj. kostelník, nám rozdál svíčky. Držíme je rozžaté v rukou, abychom při studiu neusnuli.“ (J. Langer, 1996, 33n.)

Nakonec odtud však odchází. Podle svých slov znechucen špínou, chudobou a hladem. Vrací se do Prahy. O tajuplném návratu svého bratra František napsal: „Otec mi oznamoval skoro zděšeně, že se Jiří vrátil. Zděšení jsem pochopil, když jsem bratra uviděl. Stál proti mně v odřeném svrchníku strážném jako kaftan, sahajícím od brady až k podlaze, a na hlavě měl okrouhlý široký klobouk z černého plyše, vražený hluboko do týlu. Stál shrbeně, celé tváře i bradu měl zarostlé nazrzlým vousem a před ušima mu visely až na ramena do vývrtky nakroucené vlasy, pejzy. Co zbývalo z obličeje, byla bílá, nezdravá pleť a oči, chvíli unavené, chvíli horečnaté. Bratr neujel z Belzu domů a do civilizace, bratr přivezl Belz s sebou.

Zvyklosti, které zachovával, než odjel na východ, nyní přiostrlil nebo jim dal jiný smysl, a přivezl si k nim nové. Už si nemyl ruce před každým jídlem, nábožně i zároveň jako čistotný člověk, ale jen symbolicky si z hrnečku ukápl vody střídavě na oba palce. Žádné ženě nepodal ruku – nevím, jestli u maminky na přivítání neučinil výjimku – a když s některou mluvil, třeba s naší starou paní Julií, otáčel se k ní zády. Své modlitby říkal zpěvavě a nahlas a v jakémsi transu pobíhal při nich po pokoji. Teď mu i pražské košer jídelny byly podezřelé. Vařil si doma na lihovém kahanu různé kaše a hlavně byl živ o chlebu a o cibuli. Bylo ji cítit po celém bytě...

Tehdy pobyl ještě nějaký čas doma, potom opět si začal chystat kufřík na novou cestu k svým chasidům.³ Činil to tentokrát s takovou

³ Chasidim – množné číslo od chasid – „věrný, milující Boha“ – jsou „příslušníci myšlenkového hnutí zvaného chasidismus, které bylo vytvořeno ve 13. století v Porýní. Zdůrazňuje výsadní postavení vnitřní zbožnosti, modlitby a etiky. Odmítá

radostí, že ji nechal pocítit i ostatním. Rozloučil se s námi se všemi velmi srdečně. Byl rozradostněn – ale dověděl jsem se to až z jeho knihy – protože se mu v naší kuchyni zjevil v noci belzský rabi a pozval ho k sobě.“ (F. Langer, 1996, 14n.)

Jiří svou druhou cestu do Belzu popsal takto: „Jedu tedy znovu, tentokrát již pevně odhodlán. Nejsem již tak sám, jako jsem byl na své první pouti. Tentokrát jede se mnou druh, pražské dítě stejně jako já, který se rovněž rozhodl pro chasidismus.

Ono mé zření belzského světce tehdy v noci bylo velikou milostí. Teprve později jsem se o tom dozvěděl, když jsem o tom jednou chasidům vypravoval. Zřítí dosud žijícího světce takhle z dálky a ještě k tomu v bdění není sice u chasidů zjevem zcela ojedinělým, ale je projevem větší milosti Boží než například rozmluva s nějakým nebožtíkem nebo i prorokem Eliášem.“ (J. Langer, 1996, 43)

V Belzu ho zastihla první světová válka a byl nucen odejít s belzskými mimo bojiště do Maďarska. Tam ho čekalo předvolání k odvodu a odvolání do Prahy. Nastoupil vojenskou službu. Roku 1915 byl zatčen ve vojenském vězení; důvody jeho zatčení nám osvětluje František: „Měl svou vojenskou službu velmi těžkou. Vstával ráno hodinu před kasárenským budičkem, takřka v noci, aby se mohl řádně pomodlit, krmil se jen chlebem, snad ještě i cibulí, protože nic z vojenské kuchyně by nevzal do úst. To všechno by mu armáda dovolila. Ale protože žádný žid nesmí v sobotu nic nosit, odpíral vzít v sobotu pušku do ruky nebo konat jakoukoli práci. Z toho ovšem koukal vojenský soud s těžkými následky, a bratr své naděje zhoršil ještě tím, že přestal odpovídat na otázky a dokonce vůbec mluvit. Vrátil jsem se právě včas a mohl jsem lékařům, kteří vyšetřovali jeho duševní stav, poskytnout tolik anamnetických dat a svědectví o jeho dřívějším chování, že ho poslali domů jako chorého duchem. Jiří byl přesvědčen, že belzský rabi vykonal zázrak a vysvobodil ho z vojenské služby. Když jsem mu vykládal svůj podíl na jeho vysvobození, prohlásil, že zázrak snad byl v tom, že jsem vůbec dostal z fronty dovolenou. A to mohlo být pravda.“ (F. Langer, 1996, 17n.)

Po válce žil mezi chasidy v Mariánských Lázních, Mukačevě a Maďarsku. Za svého pobytu v Praze se spřátelil s Franzem Kafkou, se kterým ho pojil zájem o chasidské legendy. Když se procházeli starou Prahou mluvili spolu pouze hebrejsky. Ve své *Vzpomínce na Kafku* Jiří napsal: „Ano, Kafka mluvil hebrejsky. V poslední době jsme spolu vždy mluvili hebrejsky. On, který vždy znovu a znovu ujišťoval, že není sionista, se ve středních letech učil naši řeč a učil se ji s velkou pílí. A na rozdíl od ostatních pražských sionistů mluvil plynňou hebrejštinou.

věci tohoto světa a prosazuje klid ducha a bezvýhradnou lásku k bližnímu“ (E. Wiesel, 1996, 187).

Působilo mu to zvláštní uspokojení a myslím, že nebudu přehánět, když řeknu, že byl na svoji znalost hrdý. Například tehdy, když jsme jeli tramvají a rozmlouvali o letadlech, která právě kroužila na pražské obloze. Když Češi jedoucí s námi slyšeli zvuky naší řeči, která jim zřejmě zněla příjemně, ptali se nás, jakou řečí mluvíme, divili se, že je možné v hebrejštině diskutovat o letadlech...Jak se tehdy rozzářil Kafkův obličej radostí a pýchou! A stejně se radoval z každého nového hebrejského slova, které se naučil, jako kdyby získal velkou kořist.“ (J. Langer, 1995, 140)

V této době Jiří zmínil svůj ortodoxně chasidský způsob života. Pracoval jako soukromý judaistický učenec, hmotně podporován svými bratry. Podle Viktora Fischla v této době „odešel na půl roku do Vídně, kde studoval na hebrejském pedagogickém semináři a vrátil se odtamtud - tento syn jednoho ze zakladatelů asimilantského Svazu Čechů-Židů - jako sionista. Pracoval pak částečně jako učitel náboženství na židovské škole, částečně jako úředník Ústředního svazu sionistického a Židovského národního fondu v Praze. Po jistou dobu v tomto úseku svého života žil též na Podkarpatské Rusi, kde nedaleko Mukačeva organizoval skupinu mladých Židů přeškolujících se před odchodem do Palestiny na zemědělce, a víme, že tehdy, někdy kolem roku 1920, pomýšlel sám také na emigraci. Podle Františka Langra si ve dvacátých letech dokonce jednou do Palestiny vyjel“ (V. Fischl, Židovská ročenka, 1992, 213n.). O jeho sionistických sklonech jsem však v jiných pramenech přímou zmínku nenašla – Tomáš Pěkný se zmiňuje pouze narážkou : „*At' hledal cestu (ze své samoty – pozn. aut.) v chasidismu a mystice, tedy v návratu ke kořenům židovství, nebo (krátce) v židovském nacionalismu, počínal si vždy důsledně a bez kompromisů.*“ (T. Pěkný, Židovská ročenka, 1992, 232n.); Herman Carmel ve své studii píše, že Langer byl poradcem České sionistické mládežnické organizace a později také Česko-židovské studentské organizace Kapper, ač nikdy oficiálně do skupiny sionistů nevstoupil.⁴

Jedním ze způsobů výdělků bylo již Fischlem zmíněné učení náboženství na židovské škole. „*U svých žáků byl prý učitelem oblíbeným, protože byl k nim shovívavý a vždy plný humoru. Zato méně byl oblíben u představenstva školy, protože byl velmi neúřední a nedochvilný, jeho hodiny nikdy nezačínaly přesně, a když ho něco plně zaujalo v jeho soukromé práci, nepřišel vyučovat třeba několik*

⁴ „*Mordechai became the advisor to the Czech Zionist Youth Organisation, and later also to the Czech-Jewish Kapper Student Organisation.*“ (H. Carmel, 1992, 121)
Z angličtiny přeložila autorka DP.

dni. Měl proto s představenými časté spory, několikrát dostal výpověď a stejněkrát byl zase vzat na milost.“ (F. Langer, 1996, 20n.)⁵

Ukázkou toho, jak všestranná a i pro osoby jemu blízké překvapující osobnost Jiří Langer byl, je následující vzpomínka Františkova: „V létě se chodil koupat do Vltavy, plovat rád, a v zimě bruslil. To byl sport, v kterém dosáhl jakéhosi mistrovství, a často jsem se chodil s dětmi dívat na zamrzlou Vltavu, jak jejich strýc bruslí, tančí na ledě a vůbec ukazuje všechny finesy tohoto sportu. Napsal prý i učebnici o krasobruslařství, mně se tím nepochlubil a vyšla asi pod pseudonymem, protože jsem ji nemohl vypátrat.“ (F. Langer, 1996, 22) Nenávratnou ztrátu této učebnice zmiňuje i Tomáš Pěkný. Podobně milou vzpomínku na Jiřího choval ve své paměti Max Brod: „Je zajímavé, že byl na své důkladné a hluboké znalosti mnohem méně hrdý než na to, jak virtuózně bruslil, rád před očima mé ženy a přede mnou předváděl dokonalé kroužky na pražském Zimním stadionu na Štvanici.“ (M. Brod, 1993, 145) Kromě bruslení byla jeho vášní hra na housle. „Nejraději se procházel po pokoji a improvizoval bohaté variace na hudební motivy z klasiků, z židovských nebo z negerských zpěvů, z české hudby a ze slováckých písní. Hrál čistě, lehce, přitom vášnivě, akcentoval bouřlivě rytmus, rozmachoval se smyčcem jako cikán.“ (F. Langer, 1996, 22) Neskrývala se i v této činnosti nevinná radost chasidská?

Šťastná meziválečná doba skončila. Jiří odchází roku 1938 na Slovensko, aby se zde nalodil na poslední záchranou loď, pro něj a další stovky Židů prchajících před Hitlerem. „Podplacené gestapo tam totiž přimhouřilo oči, když si židé začali organizovat cestu po Dunaji s cílem Cařihrad a potom Palestina, dunajský tok byl v této době ještě stále tak trochu neutrální. Přes tisíc uprchlíků, od novorozeňat do starců, vyjelo tedy začátkem listopadu v pořádku parnicích a pak železných nákladních baržách, tažených remorkéry.

⁵ Velmi zajímavým dokumentem je v tomto kontextu článek Kateřiny Čapkové *Chasid učitelem náboženství v Praze*, ve kterém poznáváme Langeru i z jiné stránky, než jak ho jako učitele popsal bratr František. Čapková vychází z dobových zápisů ze schůzí reprezentace Židovské náboženské obce pražské z let 1922 – 1935. Podle těchto záznamů si rodiče žáků na Langeru často stěžovali zejména proto, že „dětí pohlavkuje a jim nadává blbče, jedno dítě, které špatně mluví, oslovuje důsledně hitlerovče atd.“ (K. Čapková, *Židovská ročenka 5761*, 2000, 165) Vzát na milost opravdu několikrát byl, avšak po incidentu, kdy odmítl přestat během schůze kouřit, a po poslední citované stížnosti, již s působením ve školství skončil. Autorka článku v závěru uvádí Langerovo učitelské chování jako příklad chování běžného učitele v chasidských učebnách – kde učitel představoval pro žáky i rodiče absolutní autoritu a kde zemitý humor měl své plnohodnotné místo. (O metodách a způsobech chasidské výchovy a výuky pojednává také F. Kafka v článku *Pražský mládenec mezi chasidy*, viz Seznam literatury a pramenů.)

I při nejpomalejší plavbě mohli do tří neděl dojet k dunajskému vtoku do Černého moře, kde byli mimo dosah gestapa. Ne však, dokud pluli po Dunaji. Jejich beztak pomalá plavba byla pod nejrůznějšími záminkami ustavičně zdržována, jako by pohyb lodí byl odněkud takhle dirigován. A když už lodi dopluly do samé dunajské delty, opět zasáhly nacistické prsty a lodě byly zdrženy v přístavu Sulině, na krok od svobodného moře. Naneštěstí ještě předčasně udeřily mrazy, jaké v těchto končinách nebývají. Řeka hluboko zamrzla a lodi v ní. Teď byli uprchlíci uvězněni v železných baržách leckdy při třiceti stupních Celsia pod bodem mrazu, bez nejprimitivnějšího otopného zařízení a při nedostatečné stravě.“ (F. Langer, 1996, 26) Nakonec se díky pomoci mezinárodních organizací podařilo lodě vylámat z ledu a dopravit uprchlíky do Cařihradu. „Tak byl zachráněn i Jiří, možno-li mluvit o záchraně. Snílek jako vždy a ve všem, ani na cestu se pořádně nepřipravil a nevybavil. Zavazadla si naplnil svými nejmilejšími knihami, dvě stovky jich s sebou vezl, a proto neměl ani myšlenky, ani místo pro teplé prádlo a oblečení a pro nějaké zásoby. Mrzl a hladověl víc než druzí, a jeho zápal plic byl hned komplikován těžkým zánětem ledvin. Když konečně byl přenesen na záchrannou loď, byl již na konci svých sil. Nefritida brzy došla vleklého stavu a proměnila se v smrtelnou nefrózu.“ (ibid., 27)

Tak se Jiří Langer dostal do Palestiny, Země zaslíbené. Byl hned hospitalizován v nemocnici v Tel Avivu, a to hlavně zásluhou Maxe Broda – jeho životního přítele a ochránce. Když měl dostatek sil překládal kromě jiných i Františkova dramata, psal vlastní práce. Ale bohužel nemoc ho stále více oslabovala a byl velmi vysílen.

„A Brod zůstal Jiřímu věrný; když byl pak bratr pochován na telavivském hřbitově, staral se i o jeho hrob, o jeho literární pozůstalost, hlavně o knihy, které bratr odkázal telavivské knihovně. Jiří zemřel 12. března 1943. Když umíral, ale ještě byl při plném vědomí, Brod mu přinesl korekturu knížky, do které bratr sebral své hebrejské básně, psané v Palestině. Je to knížečka na prostém papíře a prostě tištěná, ale jméno, které jí dal, ukazovalo, jak velikou útechou a lékem jeho ranám byla trocha poezie, kterou všemu navzdory v životě nalézal. Knihu pojmenoval Meat cori, což znamená Troška balšámu.“ (ibid., 28)

O svých posledních dnech a o svých pocitech píše v posledním dopise bratrovi, ve kterém se odráží i láskyplný vztah obou bratrů.

Tiberias, 11. XI. 42

„Milý Frantíku,

děkuji Ti nastokrát za těch padesát liber a za povzbuzující slova telegramu. Jsem nešťastný, že jsem Ti vlastně taky padl na obtíž, ale

co dělat? Nemohu Ti ani vylicít, co vše jsem zkoušel, aby k tomu nedošlo. Konečně snad Ti to budu ještě někdy moci vynahradit. Ovšem nevím. Je mi sice mnohem lépe, a všechny poruchy se zase samy sebou upravily, ale sil mi ubývá ač se bráním, jak mohu. Jen dvě přednosti má moje choroba: necítím žádné bolesti a netrápí mě žádnými léčivými. Za to ta zlá dieta, která mi mnoho krvinek nepřidá a kterou ovšem musím zachovávat, aby se neopakovaly návaly krve do mozku. Nesmím nic dělat ani psát ani moc číst, chodit a teď musím i omezit kouření. Ještě že smím dýchat! Jediná věc, která mě drží je značný apetit, ačkoli jakost jídla je hrozná. Teď jsem, díky Tvé finanční pomoci, v Tiberii. Je to jakési lázeňské místo podobné Kar. Varum. Horká zřídla nejsou pro ledviny ale pro revmatismus, který nemám. Pro mě je důležité místní klima, které je teplejší a sušší než telavivské. Rád bych tu přezíval, ale jak dlouho stačí mé finance – nevím, protože tu je za sezony ohromná drahota i v tom nejskromnějším hotýlku, který jsem si vybral („Adler“). Tiberias je krásné starobylé městečko, ale všechno je tu hrozně primitivní. I v moderních čtvrtích. Krajina, jezero Genezaretské, je skvost. Snad z nejkrásnějších koutků světa a jsou tu pěkně zachované památky z dob Římských. ...“ (J. Langer, 1995, 215)

Dokladem jejich krásného vztahu a bratrské lásky je i dopis Františkův, který bohužel Jiří už nepřečetl.

Odesílatel: Col. Langer, 134, Piccadilly, Londýn
26. ledna 1943

„Milý Jiříku,

Dostal jsem Tvůj dopis z Tiberiady – psal o ní Anatole France a tak bylo její jméno překládáno – byl jsem rád, že máš nějakou úlevu a že je tam krásně. Doufám, že ti je líp a že z té krásy něco máš.

Co se týče těch peněz, ... jsem žádal Min. Zahr., aby dalo tobě a Brodovi nějakou podporu na vaše literární práce. Tady tu a tam někomu pomohli, vymůžu to určitě pro vás také, jenže nevím kolik. Tak neměj žádné starosti, nějaká pomoc se vždycky musí najít., jen nevím, jestli ti posílám dost. Nevím, kolik potřebuješ na skromnou ale řádnou rekonvalescenci, musíme to rozhodně vytáhnout podle tvé potřeby. Napiš mi to. Také by bylo dobře, kdyby mi dr. Gruschka napsal a tvém zdravotním stavu airgraf, měl bych to po ruce jako tvé lékařské vysvědčení. Pišu ti o těch peněžních věcech trochu dlouze, ale jen abys viděl, že to jde. A kdybys něco potřeboval náhle, telegrafuj.

Tady u nás bys měl sice své hlavní stravy, brambor, co chceš, ale podnebí je tu strašně obtížné, snad vlhké a příliš nízké, kde kdo to

těžce odstonává. (Já ne.) Mně se Anglie a Angličani moc líbí, koukám se tu na krásné zahrádky a lidi jsou hodní. Angličtina mi nejde, dovedu se se svou vlastní výslovností o jednoduchých věcech vymáčkout, ale víc ne i když se tím pořád obírám, škoda, poznal bych tu všelijaké zajímavé lidi i věci. Čtu však dobře a dost zběžně a tak má nejmilejší zábava jsou knihy. Dělán pořád toho šéfa vojenské zdravotnické služby, je to jen kancelářská práce a protože jsem už všecko dal dávno do chodu a mám tady naši armádu krásně vybavenou, není to těžká práce a šetří nervy. Večer si píšu, musím to zaklepat, v poslední době pilně a přibývá to, takový příběh ze vsi, hned po okupaci a je to drama, které se odehrává mezi gestapáky a dětmi. Bude to menší románek, tak deset archů. No a pak ještě nějakou divadelní hru o Praze a o Kampě a o takových místech, které mám rád. – Těším se na ten druhý díl Devíti Bran. Kdyby byl tak první díl přeložený do angličtiny, myslím že by se pro knihu zde nebo v Americe našel nakladatel, když ne teď, kdy je tu nedostatek papíru na větší náklady, po válce jistě. Ale moc se tou prací nedří. Taký na tvé básničky se těším i když jim nebudu rozumět, však já si tu někoho najdu, kdo mi je přeloží. Nezapomeň jeden exemplář také poslat p. prezidentovi a Janu Masarykovi.

Děti jsou zdravé. Příkládám ti Honzův dopis, psal jej, když tu byl o Vánocích. Pak prázdniny strávil u paní Stevens, jako vždy. Je mu na venkově líp než u mne, byl by tady v Londýně celý den bez dozoru (jsem v úřadě), tam jej má a ještě dobrou stravu a co hlavní, žádné bomby. Je to velkostatek, paní se k němu chová jako k vlastním dětem, má tam koníka, psy, kolo, hlavně děti, letos i vypomáhal a je hrdý, že si vydělal dvě libry. Chtěl mi za ně koupit fajfku. Tak ho sice vídám o každých prázdninách jen pár dní, ale jakápak otcovská sentimentalita, jen když je mu dobře. Už je vysoký 170 cm, bezvadně zdravý, rozumný a hodný, má dobrý prospěch, ovšem ve srovnání s našimi školami jsou tady hodně pozadu. Věra ti píše sama, učení v konservatoři bere velmi vážně, má také dobrý prospěch, škoda že je líná učit se systematicky anglicky, uchytila by se i tady. Jinak je to takové fanfárum jako byla, ale je tak chytrá, že se neztratí.

Tak nejsi-li na něco zvlášť zvědav, pověděl jsem ti o sobě všecko. Hled' si pěkně svého zdraví, vojna se už obrátila, i když ještě budou všelijaké nesnáze, táhne pomalu ke konci. Tedy abychom se v pořádku shledali. Pozdravuj ode mne Broda, ostatně mu také napíšu, jsem mu moc vděčný, že se tě ujal, zůstaň dál v té Tiberiadě a jak jsem ti řekl, kdybys měl nějakou náhlou starost, klidně zatelegrafuj.

Srdečně Tvůj

František Langer“ (J. Langer, 1995, 217n.)

Dokladem toho, jak byl Jiří Langer mezi Čechy, ať už zrovna na jakémkoli místě na světě, známou a oblíbenou osobností, je kondolence mimo jiné i Jana Masaryka⁶, který ho za války hmotně podporoval. Jak působil na lidi, kteří ho poté, co se s ním blíže seznámili, nepřestali mít rádi do konce života, nám dokládá následující dopis:

Odesílatel: *W. Korn, II Woodlands Drive, Newton, Chester*
4.5.43

*„Vážený pane plukovníku!
teprve teď jsem četl v „Čechoslováku“⁷ o úmrtí Vašeho bratra Jiřího. Nevěděl jsem o tom, v posledních letech jsem nebyl s ním ve styku.*

...Chci vzdáti čest památce Jiřího, někomu jemu blízkému a, ačkoliv se mi nikdy nedostalo cti Vám býti představen, zajisté mé přání pochopíte a přijmete také mou soustrast.

Po krátkou řadu let Jiří byl mi dobrým přítelem, přes velký rozdíl ve věku. Když jsem se s ním, nevím již přesně kde a jak, asi v r. 1930 seznámil, bylo mi jen 22 let. Bylo to krátce po vyjití jeho „Erotiky kabaly“ a již tenkrát začal nové dílo, z kterého však jen úryvky vyšly v „Imago“. Mohl jsem mu někdy sloužit titěrnostmi jako opravy jeho německých překladů, ostatně měl lepšího mne v Dr. Brodovi.

Jak pyšný byl na své staré kabaly uschované vespod knihovny a jak se těšil z vyhrané partie dámy – jelikož se mu to v šachách tak nedařilo! Když se vrátil z první cesty do Orientu, chlubil se, že egyptští Arabové ho pokládali za jednoho ze Sýrie a v Palestině už mluvil arabsky tak plyně, že ho považovali za svého. A uměl i aramejsky.

Měl čistou duši, snad právě proto, že měl sklony „nevšední“, které mu umožnily vidět z distance. Byl optimistou života a skeptikem co do názorů. Zajisté odchýlil se s divnými pocity do země Sionistů (které neměl rád pro její zpolitisanost) a snad, smrt přišla právě vhod pro člověka, jenž těžko mohl věřit, že se kde zastaví stupňující se delirium lidstva. Připomíná mi, že i můj bratr (Dr. Alfred Korn, předseda strany „Deutsch-Demokratische Freiheitspartei“ a ředitel „Bohemie“), odešel z tohoto světa právě než se začal řídit tehdejší jejich svět. Šťastní? V dokonalé úctě

Korn“ (J. Langer, 1995, 224)

⁶ viz Příloha

⁷ viz Příloha: Nekrolog Viktora Fischla

Přátelé Jiřího Langera

Jiří Langer byl, jak jsme zatím viděli, osobnost velmi všestranná, někdo by řekl světu uzavřená, podivínská. Můžeme se jen dohadovat, jak se choval ve společnosti jiných lidí. Nejspíše na nás působí jako snílek, samotář. Ale i v jeho životě bylo několik lidí, kteří byli jeho přáteli a kteří se ho po většinu života spíše snažili chránit, jak je tomu v případě jeho bratra, Maxe Broda či profesora Sadana, nebo od něj čerpali mnohé poznatky a pro ně ho obdivovali, tak jako Franz Kafka.

Jeho největším obdivovatelem a ochráncem byl bratr František. Jejich vztah lépe poznáváme až na základě jejich korespondence a Františkových vzpomínek. Můžeme jen hádat, jaký byl jejich vztah v dětství. Poprvé se o jejich vztahu dovídáme až z první vzpomínky na Jiřího, který za starším bratrem přichází s prosbou, aby mu František doporučil básníka - mystika. Již zde začíná Františkovi docházet, že bratrovy životní cesty povedou jiným směrem než je materialistický. Ale i on je překvapen, když se Jiří pouští do studia hebrejštiny a židovské mystiky. A je nemálo udiven, když bratr odjíždí do Belzu.

Když se bratr vrátil a přinesl si s sebou svůj ortodoxní způsob života, připadá si František jako v Kafkově *Proměně*. Z mírného a plachého Jiřího se stal člověk plně podřízený náboženským zásadám, které již dávno nejsou jeho rodině blízké. Můžeme snad říci, že se jejich vztah změnil, když byl Jiří díky Františkovi zachráněn před vojenským soudem. František začíná pomalu chápat bratrův svět – svět víry, zázraků a lásky – svět ve kterém je možné, že to snad nebyla náhoda, která pomohla Františkovi bratra zachránit. Tento chápavý pohled čteme především mezi řádky Františkovy eseje *Byli a bylo*, kterou vydává až po bratrově smrti a po hrůzné zkušenosti války, kdy i on začíná více reflektovat svůj židovský původ.

Ale i tak zůstává Jiří pro Františka velkou záhadou. Velmi krásný příklad mi připadá Františkův údiv nad tím, že se bratr zabývá něčím tak prostým, jako je bruslení, a to s takovou elegancí. Milým překvapením je i Jiřího kniha *Devět bran*, ze které je František naprosto okouzlen a dme se nad bratrem pýchou.

Je to bohužel až Hitler, který tak očividně sblížil oba bratry. Z jejich korespondence úplně září jejich vzájemná láska, úcta, pochopení a důvěra. František se ze všech sil snaží bratrovi na dálku pomoci; shání peníze pro něj i Maxe Broda, stará se o jeho zdravotní stav a podporuje ho v psaní. Stejně tak Jiří touží po každé zprávě o Františkově rodině a nikdy nezapomíná bratrovi za vše poděkovat.

Tyto mé domněnky vycházejí z Františkových vzpomínek na bratra, které jsou již plné moudrého a láskyplného pochopení Jiřího životní poutě a psané s jistým odstupem. Byl to také on, kdo se s Maxem Brodem zasloužil o vydávání bratrova díla. Je ale jisté, že vzpomínky jsou již zkreslené, a bylo by zajímavé znát Františkovy pocity, jaké měl, když se bytem linulo cibulové aroma a bratr působil rodině i obyvatelům Prahy mnohdy šokující podívanou.

Myslím si, že kdyby Jiří napsal své vzpomínky na bratra, byly by také plné lásky a obdivu. Malinkou část jsme mohli vyčíst z jeho dopisů.

Dalším druhem na jeho životní pouti byl Max Brod, který byl, podle vlastních slov, Jiřího bratranec druhého stupně. O jejich vztahu víme více až z doby, kdy byl Jiří v Palestině v nuceném vyhnanství. Tam se Brod snažil, jak mohl, aby Jiřímu zajistil literární činnost – nechal Jiřího překládat Františkovy hry do hebrejštiny, snažil se prosadit jeho hebrejské básně v místním tisku. Byl to také on, kdo se zasloužil o posmrtné vydání sbírky *Meat cori* a kdo se zasloužil o jeho věhlas v Palestině.

Dalším vzácným přítelem, který se mu v Palestině snažil pomáhat, byl profesor hebrejské literatury na jeruzalémské univerzitě, Dov Sadan. Díky němu se nám také zachovalo svědectví o posledních chvílích Jiřího na tomto světě, který mu nakonec možná přišel jako místo trápení a osamění. Sadan ho navštívil v nemocnici dva dny před smrtí, i tehdy byl ještě Jiří „*skálopevně přesvědčen, že by se uzdravil, kdyby jen mohl stisknout ruku rabimu z Belzu*“ (V. Fischl, 1994, 100). V nekrologu Sadan napsal: „*Uzavřel se oddíl tvého života, avšak nikoli jeho hádanka. To, co nám zůstalo skryto při setkáních s tebou a v hovorech s tebou, při čtení tvých slov, zůstává skryté také nyní.*“ (T. Pěkný, 1996, 311) ... „*Jaké bylo rozřešení? HaBachur heHasid miPrag (Pražský mládenec mezi chasidy) – Jak půvabná slova a jak báječné pojmenování.*“⁸

Velmi zajímavý byl jeho vztah s Franzem Kafkou. Na jednu stranu to byl vztah učitele a žáka, na stranu druhou vzájemný obdiv a respekt. Nechyběl však ani aspekt praktický, Langer Kafku prostřednictvím Broda žádal o pomoc při hledání zaměstnání. Kafkovi pokusy o pomoc však nebyly úspěšné, Langer tedy, jak již víme, se začal živit vyučováním.

⁸ Druhý úryvek nekrologu z angličtiny přeložila autorka DP. „*What was the solution? HaBachur heHasid miPrag (The bachelor Hasid from Prague) – What lovely words and what a wonderful title.*“ (H. Carmel, 1992, 123)

Podle svědků Jiří učil Kafku hebrejštině⁹ i se ho snažil poučit o chasidském světě a jeho morálce. Podle Broda měl Jiří na Kafku vliv i literární a to v tématu „hledání věčného nadzemského řádu“ (P. Kosatík, 2001, 150), doslova píše, že každé Kafkovo „slovo znamená realitu a kromě toho cosi nevyslovitelného, stejně jako je tomu u klasických židovských náboženských textů“ (ibid., 150). Langer se o Kafkovi zmiňuje jen jednou, a to ve výše citované Vzpomínce na Kafku. Kromě již zmíněné radosti z učení se hebrejštině snaží se Langer popsat jeho osobnost či nějak odhalit jeho skryté stránky. Ale jak sám píše, není nic co by mohl napsat. Není to ale tím, že by vše zapomněl, nýbrž faktem, že „Kafka, jednoduše nechtěl být odhalen. Lépe řečeno chtěl i nechtěl“ (J. Langer, 1995, 139). Charakterizuje ho jako člověka „originálního, který měl svatý zvyk skrývat svoji originalitu, jak jen to bylo možné. zjevovat se očím ostatních tvorů v masce obyčejného člověka a jako jeden z nich. Dále píše, že si vzpomíná na jeho suchý smích, mírnost jeho pohybů, elegantní styl řeči“ (ibid., 139). Můžeme snadno popsat, jak ho obdivoval. Jak píše dále, vliv na něho měl Kafka velký a mnohému se od něj naučil (jako např. zvyk *každý den si přečíst jednu báseň; jednu a ne dvě*). Kafka prý také první Langerovy básně připodobnil k čínské poezii. Dále vzpomíná, jak mu jednou Kafka řekl, že chce spálit své spisy. „Je-li tomu tak“ – zeptal jsem se ho- „proč vůbec píšeš a vydáváš knihy?“ „Není mi to jasné,“ odpověděl Kafka, „ale přesto mě něco nutí zanechat po sobě nějakou vzpomínku...“ (ibid., 140) Poslední vzpomínkou na něj je následující příhoda: „Zvláštní humor, v němž se mísila suchost s hořkostí, neopouštěl Kafku do poslední chvíle. Když se přiblížila, chtěl lékař, který ho ošetřoval, otevřít dveře, a aby ho nemocný nepodezíral, že má v úmyslu nechat ho samotného, zastavil se a řekl: „Já odtud neodcházím.“ „Ale já odtud odcházím,“ odpověděl Kafka a vydechl naposled.“ (ibid., 141) Měli bychom také upozornit na báseň, kterou věnoval Kafkovi *Na smrt básníkovu (Za Frant. Kafkou)*, kterou Langer napsal hebrejsky. Pro českého čtenáře je velkým štěstím, že se nám zachoval Langerův překlad do češtiny, který vyšel v časopise *Středisko* (ročník 3, z let 1932 – 33).¹⁰ Na této pozoruhodné básni se

⁹ Podle slov Irmy Singerové, autorky dětských knížek, která se spolu s Kafkou učila u Langerova hebrejštině, byl Kafka dobrý a pilný žák. Také prý pomýšlel na myšlenku emigrace do Palestiny – zaobíral se prý myšlenkou naučit se truhlářině a zahradnictví, k čemuž přemlouval i svou sestru Ottlu a neteř Věru; Singerová později žila v kibucu v Izraeli. (tuto vzpomínku zaznamenal V. Fischl, 1994, 122)

¹⁰ Tuto báseň cituje Milan Tvrđík ve studii *Franz Kafka und Jiří (Georg) Langer. Zur Problematik des Verhältnisses Kafkas zur tschechischen Kultur*, v rámci sborníku *Moderne in der deutschen und der tschechischen Literatur*, jehož hlavním autorem je Klaus Schenk. „Báseň byla česky zveřejněna (v překladu autorky DP) náhodou, a to v souvislosti s českým vydáním Kafkových povídek Josefa Floriána ve

ukazuje nejen jeho básnické umění, hluboké znalosti, ale i vliv čistě moderní doby a literatury (zde zejména expresionismu).

Kafka Langeru zmiňuje několikrát ve svých denících a korespondenci. Tak se dozvídáme, že s ním navštívil belzského rabiho roku 1916 v Mariánských Lázních, kde se rabi a jeho „dvůr“ usídlili během války. Svůj zážitek popsal v dopise Maxi Brodovi v polovině července. Popisuje v něm s dávkou humoru, ale samozřejmě suchého, jak na něj zapůsobilo setkání s rabim při jeho každodenní procházce se svou skupinou věrných. Na rozdíl od Langeru rabiho počínání nepopisuje se zbožností, ale jako jakýkoli jiný pozorovatel, i když můžeme vyčíst jeho niterné zaujetí. Příkladem nám může sloužit malá ukázka: „*Už předtím pozoroval (rabi – pozn. aut.) častěji okapy, a nyní, protože se vracíme těsně kolem budovy (průčelí jsme si předtím prohlédli z protější strany ulice), obchází sám předsunuté křídlo domu, aby se dostal k okapové rouře, vedené v takto vytvořeném koutě. Dělá mu radost, jak v ní bubnuje voda, poslouchá, pozoruje rouru odzdola nahoru, dotýká se jí a dává si vysvětlit smysl tohoto zařízení.*“ (F. Kafka, *Židovská ročenka 5753*, 1992, 223) V poznámce pod čarou můžeme číst slova Maxe Broda, který upozorňuje na Kafkův velký zájem o vše týkající se chasidismu se „*zvláštní směřicí nadšení, zvědavosti, skepse, souhlasu i ironie*“ (*ibid.*, 223). V denících z let 1913 – 1923 můžeme o Langerovi najít tři zmínky. První je z 6. 10. 1915, kdy si zaznamenal dvě Langerovy chasidské historky. Druhá je ze 14. 9. 1915; je to popis návštěvy u chasidského rabiho v Praze na Žižkově. Z krátkých, strohých vět se dočítáme, že Langer předal rabimu zprávu od rabiho z Belzu. Popis prostředí, ve kterém se Kafka ocitl, působí zvláštním dojmem, na jedné straně nechápavostí až odporem, na straně druhé jistým opojným pocitem spojení se s čímsi vyšším (např. když popisuje čistotu rabiho rukou).¹¹

Posledním pro nás zajímavým zápisem z 25. 12. 1915, který snad můžeme ocitovat celý: „*S Langerem: Maxovu knihu si může přečíst až za 13 dní. O Vánocích by byl mohl číst, protože dle starého obyčeje se o vánocích nesmí číst tóra (jeden rabín rozřezával toho večera vždycky toaletní papír na celý rok), tentokrát ale vyšly Vánoce na sobotu. Za 13 dní však budou ruské Vánoce, to bude číst. Krásnou literaturu nebo jiným světským věděním se má člověk podle středověké tradice zabývat teprve po 70. roce, podle mírnějšího*

Staré Říši“. Dále Tvrdík píše, že „*dnes již zapomenutý kulturní časopis Středisko byl očividně ve spojení s Josefem Floriánem*“. (M. Tvrdík, 2000, 199) Báseň naleznete v Přílohách.

¹¹ Radko Pytlík v knize *Koridor smrti Bohumila Hrabala a jiné záhady* popsal ve fiktivním – na reálném podkladě domyšleném – příběhu právě tuto návštěvu u rabiho, kapitolu nazval *Podivný rabi z Belzu (Jiří Mordechaj Langer)*, s. 110 - 115.

názoru teprve po 40. roce. Lékařství bývala jediná věda, již bylo povoleno se zabývat. Dnes ani lékařstvím ne, protože je nyní příliš spjato s ostatními vědami. – Na záchodě se nesmí myslet na tóru, proto se tam mohou číst světské knihy. Jeden velmi zbožný Pražan, jistý Kornfeld, měl spoustu světských vědomostí, všechny je nastudoval na záchodě.“ (F. Kafka, 1998, 181) Z Kafkových zápisků se moc o Langerovi nedočteme, lze však mezi řádky vytušit dávku spřízněnosti, obdivu a především zvědavosti.

Jiří Langer – dílo

Pokud chceme poznat dílo Jiřího Langera, budeme se muset zabývat trojím působením jeho autora. V moderní literatuře je Langer charakterizován především jako autor *Devíti bran* – tedy beletrie, na druhém místě jako básník a překladatel a na místě posledním jako autor judaistických odborných pojednání.

My se však do jeho zkoumání pustíme obráceně, víceméně chronologicky. Od Langera judaisty, přes básníka a překladatele a skončíme jeho vrcholným dílem – *Devíti branami*, které se pokusíme rozebrat po více vrstvách.

Judaista

Zájem o židovskou mystiku a s ní spojené studium hebrejštiny se začalo od roku 1920 promítat do jeho tvorby. V této době začíná publikovat své judaistické práce - „*první z nich v krakovském časopise Hamicpe*“ (T. Pěkný, 1996, 307). Další z nich publikoval již na území tehdejšího Československa, např. v časopisech: *České slovo*, *Selbstwehr*, *Židovská ročenka*.

První jeho vydanou knihou se stala *Die Erotik der Kabbala* (Erotika kabaly) – psaná v německém jazyce – roku 1923. V této odborné knize se projevila jeho nová vášeň – fascinace Freudem a jeho psychoanalýzou. Tato nová vášeň zaměstnávala Jiřího po skončení první světové války. František vzpomíná, jak ho překvapilo vidět bratra, jak čte knihy psané latinkou „*a vedle druhé ruky má rozevřený foliant starodávného Talmudu nebo častěji nějaké židovské mystické dílo, Zóhar například*“ (F. Langer, 1996, 19). Stejně tak, jak se úplně ponořil do chasidismu a mystiky, představovala pro něj psychoanalýza nový hluboký zájem, jemuž se bezmezně oddal.

Celá kniha je pokusem „*prozkoumat fenomén židovské mystiky, v níž má své významné místo erotická symbolika, překvapivě prostřednictvím v Čechách tehdy málo známých teorií moravského rodáka Sigmunda Freuda*.“ (T. Pěkný, 1996, 307) Aplikace Freudových hypotéz vyvolala v dobové kritice i bratru Františkovi

minimálně úlek či pohoršení. „*Překvapilo mě v Jiřího pracích, že se nerozpakuje židovské náboženství a jeho původ spojovat se stejnými archaickými zjevy fetišů, totemů a tabu, na jakých Freud dokládá prahistorické podvědomí lidských společenských vztahů a zákonů.*“ (F. Langer, 1996, 20) Kritika kladně hodnotí „*věcnou obsažnost díla, poukazujícího k různým zdrojům židovství, ale zároveň konstatuje, že jde o pokus namnoze jednostranný*“ (T. Pěkný, 1992, 230). Osobní vzpomínku na tuto knihu popisuje Geršom Scholem, přítel Jiřího v Palestině, jako „*zklamání, které mu kniha způsobila – zvláště proto, že ji nepsal žádný ignorant, naopak člověk, který měl pro mystickou literaturu hluboké porozumění*“ (ibid.). Sám autor později tyto námitky přijal.

Ač dnes odborníci tuto knihu považují za dobře míněnou, avšak černobílou aplikaci psychoanalýzy¹², neměli bychom opomenout zmínit některé důležité rysy, které vykazuje. Sám autor podotýká: „*Autor a kniha je jedno a totéž.*“ (J. Langer, 1991, 141) Mnohé citace Talmudu, Zoharu, Kabbaly, Hagady, Starého zákona a dokonce Upanišád¹³ vypovídají nejen o obrovském záběru této knihy, ale především o hlubokých znalostech autora. Svě překladatelské nadání a znalosti jazyků dokazuje mnohými úryvky z již zmíněných knih a mnohých dalších; překládá z arabštiny, latiny, španělštiny, francouzštiny a prokazuje i své znalosti aramejštiny. Dalším důležitým aspektem je obrana proti rasistickým výkladům židovských svatých knih a vůbec odmítnutí jakékoli nenávisti z nich plynoucí. „*Shoda v myšlenkách geniálních duchů různých ras svědčí o tom, že poslední věci všech lidí leží v jedné rovině a může být snad toliko momentem, připomínajícím nám, že všechny národy jsou ve svých*

¹² Někteří však význam této knihy nepodceňují, jako např. František Kafka: „*Dílo tak nové svou metodou a tak objevené svými závěry, že je o víc než třicet roků později doporučil k reedici vynikající židovský učenec, pražský vrchní rabín dr. Gustav Sicher: vyšlo podruhé pod názvem „Mystika lásky v kabale“ v Mnichově r. 1956.*“ (F. Kafka, Židovská ročenka 5728, 1967, 54). Podobně si Kafka cení i dalších dvou statí ovlivněných Freudem.

¹³ Talmud – rozsáhlý soubor tradičního učení judaismu, po tóře nejvýznamnější židovský náb. spis, obsahuje texty věroučné, právní povahy, legendy, životopisy, matematické hříčky apod. (DIDEROT 8, 1999, 20), Zohar – kniha záře, základní dílo kabaly, esoterický komentář k Pentateuchu, tradičně připisovaný rabi Šim'onovi bar Jochaj (E. Wiesel, 1996, 190), Kabbala – od středověku označení židovské mystiky, poslední fázi kabaly je chasidismus (DIDEROT 4, 1999, 9), Hagada – hebrejské vyprávění; soubor vybraných textů ze *Starého zákona*, soubor všech textů, jež nemají právní charakter; obsahuje i lid. vyprávění, požehnání, písně (DIDEROT 3, 1999, 120), Upanišády – staroindické filozofické texty, původně esoterické a ústně tradované; nejmladší část korpusu védské lit., jejíž náb. a ritualistické představy upanišady rozvíjely ve směru spekulativní metafyziky a mystiky (DIDEROT 8, 1999, 194)

nejvyšších lidských citech utvářeny stejně, a že by proto měly konečně ustát s malichernými trampotami a starou nesmyslnou nenávisť. Vyvozovat nadto z této shody určitých myšlenkových postupů jakési „ovlivňování“ a méněcennost jedné či druhé rasy, je rozhodně chybné.“ (ibid. 4) Tento záměr dovedl do konce v knize *Talmud. Ukázky dějiny*. V *Erotice kabbaly* se také poprvé podrobně zmiňuje o chasidismu – věnuje mu celou pátou kapitolu.

Jistě stojí za povšimnutí stylistická stránka knihy. Ač autor mnohdy vysvětluje či vykládá jevy naprosto odlehle svým čtenářům, činí tak jednoduše a přehledně (i když místy se stává méně srozumitelným, to však, myslím si, můžeme přičítat jeho až zaslepujícímu nadšení). Jeho jazyk se místy stává až básnickým, především užívá metaforu. (Tyto stručně zmíněné formální aspekty Langer zdokonalil a vytrýbil při psaní *Devíti bran*, kde je dovedl k dokonalosti.)

Další psychoanalýzou ovlivněné články německy publikoval ve vídeňském časopise pro psychoanalýzu – *Imago*. Byly to např. *Zur Funktion der jüdischen Türpfosten* (Význam židovských znamení na veřejích, 1928), a *Die jüdischen Gebetriemen* (Židovské modlitební řemínky, 1931).

Významnou judaistickou prací psanou tentokrát česky pro laiky, tedy většinou Čechoslováky nežidovského vyznání, je knížka *Talmud. Ukázky a dějiny*. Proč se vlastně pustil do psaní této publikace, vysvětluje autor sám v předmluvě. „Myšlenku, napsat informační knížku o Talmudu, pojal jsem před lety. Popudem byla mi rozmluva s vyšším státním úředníkem na Podkarpatské Rusi. Šchetlý, všestranně vzdělaný český právník si mně povzdychl, že „o tomhleto židovském Talmudu nečetl ještě nikdy nic“. A přece je jeho povinností působit v kraji, pro který má Talmud zcela mimořádný význam. Židovský živel, většinou přísně pravověrný, tvoří tu početně velmi silnou menšinu, a tito lidé všech povolání a náležející rozličným sociálním třídám neznají – na pohled – větší autority nežli Talmud. (...) Ale nejen úředník; i český učitel, voják, novinář, obchodník nebo turista, každý, kdo zavítá k delšímu pobytu do východních částí našeho státu, je jednoho dne nucen mimoděk se otázati: „Co je to vlastně, tenhle židovský Talmud?“ (J. Langer, 1993a, 6)

Langer se v této knížce snaží nejen představit Talmud neznalému publiku, ale navíc pomocí citátů zamezit v té době všeobecnému rozšiřování lží a dezinformací nejen o Talmudu, ale židovství jako takovém. Kniha byla vydána v malém nákladu roku 1938 na popud Svazu Čechů židů. Je rozdělena na dvě části. V první nazvané *Sto citátů* se autor ve dvanácti kapitolách snaží pomocí doslovných překladů ukázat pravou tvář židovského učení, zbavené

jakékoli dobově propagandistického zbarvení či překroucení. „*Stalo se, že rabi Šimon, syn Šetahův, koupil osla od jakéhosi pohana. Prohlíželi žáci osla a shledali, že má na krku pověšený drahokam. I zvolali: Mistře, řízením Božím jsi zbohatl!*“ Než rabi Šimon, syn Šetahův, pravil: „*Osla jsem koupil, drahokam jsem nekoupil.*“ A šel a vrátil drahokam pohanovi.“ (Bamidbar Raba III, palest. Bava Mesi'a II) (ibid. 26)

V druhé části je Talmud popisován z hlediska formy, obsahu, jeho autorů a také z perspektivy jeho osudů a studia. Srozumitelným a přehledným způsobem se autor snaží laikovi přetlumočit základní pravdy o tomto posvátném textu; výklad často doplňuje vysvětlivkami, které se vztahují nejen k Talmudu samotnému, ale i hebrejštině a židovským tradicím. Velkým přínosem, který podtrhla zvrácená doba, je jeho anti-rasistické vyznění, které bylo jedním z posledních volání o pomoc. Upozorňuje na jeho literární krásu, kterou přirovnává k písemnictví *indickému* nebo *čínskému*, podtrhuje jeho etické kořeny (*ochrana ženy a zvířat*). V doslovu cítíme, jak citlivě a bolestivě se ho dotýkají dobové události – své pocity a rozhořčení dává na svou povahu velmi zřetelně najevo: „*Jako všechno veliké a nevyvinutým mozkům nepřístupné má ovšem i Talmud drobné odpůrce, kteří zvláště v posledním čase rozšiřují o něm hanopisy s průhlednou politickou tendencí. Jejich argumenty byly vyvráceny nesčetněkrát, přece však jsou neustále opisovány z knížky do knížky. Psychologie pisatelů oněch hanopisů a jejich ilustrátorů zasluhuje si plně pozornosti psychiatrů, kriminalistů a sexuologů, ale jejich skutečné znalosti Talmudu světlo akademické kritiky nesnesou.*(...) *Talmudické židovství je náboženství míru, zapovídá šidit jinověrce nebo jim křivě přísahat a zavrhuje lichvu. Trestá zneuctění žen jiného vyznání a nařizuje jinověrce všemožně podporovati.*“ (J. Langer, 1993a, 46n.) Všechny tyto výroky opět odkazuje k jednotlivým citacím Talmudu. Byla to v době svého vzniku opravdu autorova statečnost a odhodlání, která stála za vydáním této publikace. Její vyznění bychom však měli mít na paměti i dnes, kdy se stále vynořují některé antisemitické hlasy...

Další odborné stati, články a recenze, nejen judaistického charakteru, vydával Langer v periodikách: Almanach pražské židovské obce, Cesta, České slovo, ELK, Hamicpe (Krakov), Imago (Vídeň), Kalendář česko-židovský, Kolot (Varšava), Lidové noviny, Národní listy, Selbstwehr, Studentský časopis a Tribuna.¹⁴

Básník a překladatel

¹⁴ Výbor z Langerovy české, německé a hebrejské publicistiky uspořádala Alice Marxová v knize *Jiří Langer: Studie, recenze, články, dopisy*. Praha: Sefer, 1995.

Do světa poezie vstoupil Jiří Langer roku 1929 hebrejsky psanou sbírkou *Pijutim ve šire jedidut* (bývá překládána jako *Básně a písňe přátelství*), stal se tak nejspíš posledním hebrejsky píšícím pražským i českým básníkem – již v dobovém vydání, jak se v anotaci psalo: „*byl tehdy snad jediným hebrejsky píšícím básníkem západní Evropy*“ (T. Pěkný, 1996, 308) a podle Tomáše Pěkného „*prý také po stu letech poprvé (a také naposled) vydala hebrejská tiskárna, dědic slavných pražských hebrejských tiskáren 16. století, původní hebrejské verše žijícího autora*“ (T. Pěkný, 1992, 231). Básně této první sbírky dosud nebyly všechny přeloženy do češtiny. Proto se musíme spokojit se slovy Viktora Fischla, který o básních napsal: „*básně byly psány ve slohu starých španělských mistrů hebrejské poezie a ve formě modliteb*“ (V. Fischl, 1992, 214); *Lexikon* charakterizuje jejich jazyk jako „*jazyk biblický, jímž se vyjadřoval básnický čistě*“ (V. Forst, 1993, 1142). Zmínku o nich nacházíme v americké studii, která charakterizuje básně jako lyricky něžné - *lyrical tenderness* a hluboce extatické - *profound ecstasy* (H. Carmel, 1992, 118). Podle autora Langer *nostalgicky opěvuje zašlou slávu staré židovské Prahy, jako příklad udává úryvek básně Altneuschul, kde jednou studoval svaté knihy den a noc: Ó, jak jsem miloval tvou tajemnost ještě mlád, / a potěšit mě mohla jen stará Gemara.*“¹⁵

Druhá básnická sbírka byla vydána roku 1943 v Tel Avivu péčí Maxe Broda po Langerově smrti, podle jeho svědectví viděl autor v nemocnici korekturu sbírky – jmenuje se příznačně *Meat cori* – přeloženo jako *Troška balšámu*. Na rozdíl od první sbírky jsou básně „*psány tónem i formou moderní poezie evropské*“ (V. Fischl, 1992, 214). S několika básněmi této sbírky se můžeme setkat v překladech Jiřího Daníčka, Františka Mikeše a samotného Jiřího Langera.¹⁶

V Langerově poezii najdeme množství autorských poloh, forem i poetiky, Tomáš Pěkný charakterizuje básně od „*lyriky náboženské,*

¹⁵ „*Mordechai sings with nostalgia about the glorious past of Old Jewish Prague, particularly the Altneuschul, where he once studied holy books day and night: Oh, how I loved your mystery when but a lad, / And only ancient Gemarah would make me glad.*“ (H. Carmel, 1992, 118) Gemara je jednou z částí Talmudu. Z angličtiny přeložila autorka DP.

¹⁶ Jiří Daníček uveřejnil některé překlady v Židovské ročence (*Na básně Li-Taj-Pe*) či je použil ve studii *Trojí řeč Jiřího Mordechaje Langra* Tomáš Pěkný (*Vlákno milosti, Setkání*). František Mikeš zveřejnil a poznámkami opatřil několik překladů na internetu - <http://www.elabs.com/van/troskuko.htm> (*A hrozná je jméno jeho, Zbytku Izraele, Píseň růže, Staronové synagoze v Praze*). Jiří Langer zveřejnil dva překlady vlastních básní v týdeníku *Cesta* r.1930, 16/XII. (*S Pohoří mlčení, V noci silvestrovské*).

*meditativní, reflexivní, mystické, svého druhu milostné a v Meat cori navíc ještě verše s židovskou vlasteneckou tematikou a také obsáhlou báseň oslovující po způsobu žalmů pražskou staronovou synagogu“ (T. Pěkný, 1996, 308n.), do obou sbírek zařadil báseň *K úmrtí básníkovu*, věnovanou Kafkovi¹⁷. O jeho poezii si můžeme udělat obrázek z následující ukázky.*

„V noci silvestrovské“

*Té noci šumí život v ulicích jak víno šampaňské
triviální melodií zní jazz
v barech
sprchami stříbra hasí se žádost.*

*Tebe unesla mi dálka a jen
čtvero zdí pokoje jsou mými druhy,
jež hotoví se mne přitisknouti.*

Proto jsem kliden.

*Piji sladký dým jemných cigaret.
a čtu:*

*Pohádky Andersenovy, Reubeni-ho paměti,
a písně Apollinairovy, které ty miluješ.*

*Ale k půlnoci plním sklenici vínem
a připíjím Ti na zdraví.*

*A když jsem ulehl
- chvílemi na Tebe myslím,
- chvílemi pokračuji v četbě.
A když bylo ráno*

Vykládat Langerovy básně můžeme tedy z několika poloh – náboženské, mystické, historické (autor často cituje, parafrázuje texty biblické, talmudické a odkazuje k nim a mnoha dalším), ale i osobní. Jedním z velkých témat je cítit i z těch několika českých překladů – je to samota. Jak píše Tomáš Pěkný: „*Téma osamělosti, klíčové téma Langrovy poezie, reflektuje básníkovu životní situaci, v níž se neřešitelným způsobem spojila osobní samota s osaměním společenským, tak intenzivně vnímaným mnohými židovskými*

¹⁷ O této básni viz kapitola Přátelé Jiřího Langer.

intelektuály našeho století.“ (1996, 310) Podobné pocity vyčteme i z Langerových dopisů bratrovi během cesty a pobytu v Palestině (viz výše). Mirjam Drorová¹⁸ považuje za základní poselství Langerovy poezie toto: „*Podle Langra jsou člověk i vesmír v moci sil, jež nemohou ovlivnit. Člověk své činy v hlubším smyslu vůbec neřídí a jedná jako ve snu, z kterého se nemůže probudit, třebaže se o to pokoušejí proroci, mystici, básníci a filosofové. Lidským údělem je žít na kraji propasti a s tímto údělem zůstává člověk sám.*“ (ibid., 310)

Jiří Langer byl také překladatelem z hebrejštiny, jidiš, aramejštiny, arabštiny, němčiny, francouzštiny a angličtiny. Svě překladatelské umění prokázal ve sbírce *Zpěvy zavržených* s podtitulem *Malá antologie hebrejského básnictví 10. - 19. století*, kterou vydal ještě v Praze roku 1938 (náklad činil 800 výtisků). Antologie obsahuje dvacet překladů básní básníků ze Španělska, Itálie, Prahy a po jedné z území Mezopotamie, Jemenu, Německa, Francie a severní Afriky – všechny spojuje jejich jazyk - hebrejštiny. Podle Viktora Fischla jde o „*překlady tak věrné a citlivé pro znění originálu, že je mohl pořádit jen někdo, kdo byl sám básník*“ (J. Langer, 1993b, 7). Langerovy překlady, ač jde o básně někdy velmi staré, formou i vyzněním nám odlehlé, jsou snadno čitelné, často oživené moderním slovníkem. Lehkost a srozumitelnost Langerových překladů vede Jiřího Danička (J. Langer, 2000, 8) k tomuto konstatování, které uveřejnil v předmluvě k poslednímu vydání *Zpěvů zavržených*: „*Překlady většinou rychle stárnou. Jsou však vzácné výjimky, kdy důvěrná znalost tématu a jazyka originálu a schopnost svobodně tvořit v jazyce překladu dají vzniknout textům, které se stanou jakousi volnou součástí literatury jazyka, do kterého byly převedeny.*“ Ačkoliv Viktor Fischl této antologii vytýká náhodnost (a dále dodává: „*Jistě tu rozhodovaly především překladatelův vkus a osobní záliba a nejeden velký básník, ba i klasik hebrejské poezie tu zůstal nezastoupen.*“ (V. Fischl, 1993b, 7), jistě si tato knížka zaslouží naši pozornost, neboť nám představuje vývoj a různé varianty evropské a blízko-východní hebrejské poezie trvající devět století. Z pražských autorů jsou zastoupeni: rabi Avigdor Karó ze 14. století, slavný rabi Löw konce 16. století a Wehle Efrajim z 19. století. Antologii Langer doplnil doslovem o vývoji hebrejské poezie, poznámkami o autorech a transkripci hebrejských jmen a slov. V celé antologii je opět patrná stopa Langerových hlubokých znalostí a osobního zaujetí. Sám autor praví, že „*svůj výbor uspořádal, aniž by vzal v potaz stanovisko těch, kdo by: sledující zákon infantilní*

¹⁸ Mirjam Drorová – podle T. Pěkného „izraelská pořadatelka souboru hebrejských prací J.L. a jeho korespondence, který nazvala podle druhé sbírky - Meat cori; autorka langerovských studií“ (T. Pěkný, 1996, 304)

nesnášenlivosti, ze svého úzkého hlediska bezpochyby odsoudili veškeré básnické umění, jež by pramenilo z jiných charakterových vlastností a jiných nálad, a přivedli by je na hranici.“ (J. Langer, 2000, 7n.) Touto knížkou, která byla v době svého vydání velmi oblíbená – stačila vyjít ještě v roce 1939¹⁹ před vydáním tzv. norimberských zákonů, chtěl Langer ukázat a uchovat krásu a důstojnost staleté hebrejské poezie pro své současníky i budoucí generace. Byly to opět dobové události, které tuto jeho snahu podtrhly krvavou čarou. Jak působila jedna ze skladeb v době počínajícího nacistického teroru, popisuje ve vzpomínce František Langer: „V bratrově výběru je také uveden překlad bolestné elegie, složené pražským lékařem Avigdorem Karo, který byl jedním z mála Židů, přeživších krveprolití v pražském ghettu v roce 1389. Jeho žalozpěv se čte dodnes o Dni smíření v pražské staronové synagoze. Tragický přívlastek, který bratr vybral pro své zpěvy, nebyl zvolen náhodně, a skoro šest století starý žalm rebe Avigdora Kara zněl v tomto svazečku téměř prorocky.“ (F. Langer, 1996, 25) Ve sbírce najdeme básně milostné, oslavující židovskou víru a literaturu, přírodu, elegické verše plné smutku a rozhořčení nad osudem židovského národa, ale i verše rozverně. Stejně tak pestré jsou i po stránce formální – mezi nimi připomeňme např. sonet Immanuéla Ben Šelómó Sifroní ze 13. století.

Jak již bylo řečeno výše, Jiří Langer byl také překladatelem z arabštiny. V časopise *Cesta* v letech 1925 a 1930 nalezneme tři překlady z autorem nazvaného *maurského básnictví* (J. Langer, 2000b, 46). V případě jednoho z nich autor poznamenává pár okolností z básníkovy života²⁰. I na tomto příkladu můžeme opět spatřovat, jak hluboce a všestranně vzdělaná osobnost Langer byl.

Knížka, která mu vynesla celoevropské uznání, se jmenuje *Devět bran. Chasidů tajemství.*, vyšla v Praze roku 1937. Později byla

¹⁹ Roku 1939 vyšla kniha v identické podobě jako její první vydání (nakladatelství Václava Petra v Praze), nákladem Akademického spolku Kapper v Praze v počtu opět 800 výtisků. Ve stejném roce dle svědectví Viktora Fischla se měla kniha tisknout potřetí, opět v Akademickém spolku - březnové události tomu však zabránily.

Podrobné informace byly shrnuty v ediční poznámce chystané edice *Zpěvů zavržených* J. Flaišmana a P. Kosáka, která zůstala pouze ve formě rukopisu. V této edici, v její druhé části, také nalézáme tři překlady z arabštiny, sedm dalších překladů z hebrejštiny (včetně dvou textů Langerových), a to včetně překladů dvou básní Langerovy současnice píšící hebrejsky v Rusku. O této podivuhodné ženě, píšící pod jménem Eliševa (nar. 1888), se v Langerově poznámce dočítáme podrobnosti z jejího života a díla.

²⁰ Tuto báseň i s poznámkami naleznete zaznamenanou v Přílohách.

přeložena do mnoha jazyků. Jiří Langer se tedy stal opomíjeným zakladatelem umělecky ztvárněné chasidské literatury. Touto knihou se budu více zabývat v následující kapitole.

„Devět bran. Chasidů tajemství“ aneb Jiří Langer – prozaik

Chasidská literatura

V historii známe jen několik lidí, kteří se podobně jako Jiří Langer vydali do světa chasidů do Haliče.²¹ Jen pár z nich však chasidské společenství přijalo za svého, ale jen jediný Jiří Langer se vrátil zpět do „civilizace“ a napsal o tomto pozoruhodném světě knihu. Od něj a dalších autorů se pak odvíjí linie autorů tzv. chasidské literatury. S chasidskou literaturou se Langer více seznámil až v Belzu – nejvíce si cenil knihy *Réšit chochmá* (Počátek moudrosti) palestinského učence jménem Elijáhu de Vidas, „*kabalistickou učebnici askeze, pokory a odříkání, plnou krásných citátů z tajemného Zoharu*“ (J. Langer, 1996, 47) a knihy *Povinnosti srdce* španělského filozofa Bachji ibn Pakúdy, a další jako např. *Nóam Elimenech* (Slasti Elimenechovy) *rebe reb* Mélecha z Liženska, o kterém později vyprávěl v *Devíti branách*. Další chasidskou literaturu či o chasidech pojednávající Langer zmiňuje v seznamu literatury v předmluvě *Devíti bran*.²² Jak sám přiznává, první dvě knihy měl u sebe na všech cestách, dokonce i na vojně.

Chasidské hnutí jako takové vzniklo v první polovině 18. století v návaznosti na významné židovské společenství středověku tzv. Chasidej Aškenaz. Jeho zakladatelem byl Jisrael ben Eliezer z Mezibože, neboli Baal-Šem-Tov. Hnutí chasidů „je pokládáno za poslední velké vzepětí živého lidového judaismu. Podle znalce chasidismu, filosofa Martina Bubera (1878 – 1965) nikdy v Evropě žádná velká lidová obec, žádný mnišský řád, žádné bratrstvo vyvolených nepostavilo takovým způsobem celý život jako ucelenou jednotu na svém vnitřním poznání jako tato lidová obec v celé své duchovní i sociální různorodosti, v celé směsici prvků, z níž sestává.“ (T. Pěkný, 1996, 298n.) Toto hnutí bohužel nemohlo přetrvat do našich dob – přes území, kde vzniklo jeho centrum (Halič a západní Ukrajina, v 18. století částečně i na území Moravy u Mikulova), se přehnala první světová válka a úplný konec znamenalo Hitlerovo „konečné řešení“.

²¹ Počátkem první světové války jel do Haliče na studia Pražan Otto Muneles (1894 – 1967), později významný evropský judaista a znalec středověké hebrejské literatury. In: T. Pěkný, 1996, 300

²² Ve vydání z roku 1996 s. 54n.

Z beletrie pojednávající o chasidismu vyzdvihuje Tomáš Pěkný především dílo Jicchaka Baševise Singera (1904 – 1995), nositele Nobelovy ceny za rok 1978.

Sám autor představuje chasidské hnutí následovně: „*Hrdiny našeho vypravování jsou cadýkové, vládcové chasidů. Slovo cadýk značí tolik jako dokonalý nebo světec. Chúsíd (chasid), v množném čísle chasídym, označuje člověka zvláště zbožného, který je zcela srdce oddán některému cadýkovi. Zakladatelem chasidismu byl rabi Jisruél Baal Šem Tov, jenž působil v Polsku v polovici století XVIII. (Zemřel okolo r. 1761.) Statistické obce chasidů žijí podnes téměř v naprosté odloučenosti od okolního světa, věrný svým osobitým tradicím, a možno o nich říci, že jsou státy ve státech východní Evropy. Jejimi skutečnými vládci jsou vnuci a pravnuci světců, o nichž budu v této knize povídat.*“ (J. Langer, 1996, 52n.)

Devět bran

Tato v českém i světovém kontextu ojedinělá a pozoruhodná knížka je vlastně sbírka chasidských legend.²³ „*Všechny kapitoly jsou bez pevné souvislosti složeny z příběhů, vyprávění anekdot, citací z Talmudu, výkladu Písma a jsou proloženy sentencemi a gnómami hebrejské moudrosti. ... Příběhy líčí se smyslem pro komiku kontrastu, usměvavou skepsí a rafinovaností příznačnou židovskému humoru. ... Stylizovaný vypravěč v sobě spojuje láskyplnou ironii dospělého přemýšlivého člověka s dětsky bezprostřední, nereflektující důvěřivostí prostého příslušníka chasidského světa.*“ (V. Forst, 1993, 1142)

Langerovy legendy však nejsou typickým reprezentantem tohoto žánru. *Encyklopedie literárních žánrů* charakterizuje legendu jako „*prozaické nebo veršované životopisy osob považovaných za svaté, zpravidla obsahující i líčení zázraků*“ (D. Mocná – J. Peterka, 2004, 337). Za hlavní části legendy považuje: *narození světce, život ukončený utrpením, pošmrtné skutky*. V moderních zpracováních v souladu s vývojem ve světové literatuře chápeme legendu „*jako výrazný životní příběh výjimečného jedince, vyznávajícího absolutní hodnoty a konfrontovaného s jeho okolím*“ (*ibid.*, 347). Pro Langerovy legendy bychom mohli obě definice spojit, či spíše vybrat určité prvky. Langer ve svých *Devíti branách* líčí životy svatých chasidských rebů, u některých i s okolnostmi narození, vždy však s okolnostmi či alespoň datem jejich úmrtí – to bývá v chasidském světě každoročně připomínáno. Ze skutků, které světec za života učinil, známe většinou jeho dílo či myšlenky, v drobných příbězích

²³ Některé z legend byly publikovány už počátkem třicátých let časopisecky a to v *Židovském kalendáři*.

poznáváme jeho charakterové vlastnosti – občas dokonce i záporné (!) a jeho blahodárné působení na své žáky a okolí. Nejzajímavějším rysem však je líčení jejich zázraků. Jak bude dále ukázáno, vztah chasidů k jejich Pánu není obvyklým vztahem podřízenosti – svatí rebové si tu a tam dovolí i menší lež či ošálení – vždy však s tak na oko naivním přístupem, ale také bezmezně dobromyslnou záminkou či posláním, že jim Hospodin vždy vše splní – jak by se také mohl zlobit na své nejmilejší chasidy. Jak ve svých vzpomínkách poznamenal František Langer – tyto zázraky však v našich očích spíše vypadají jako obyčejné i logické vyústění nastalé situace, které by se vlastně snadno obešly bez Božího zásahu. (Nejde tedy o žádné velké zázraky, jako např. uzdravení smrtelně nemocného atp., ale spíše o působení na věřícího a prosícího, které vede k tomu, že věřící jakoby najednou prozře a pomůže si sám.) V očích chasidů však tyto skutky jen zvyšují bezmeznou lásku ke svému Pánu a svatým mužům.

Po výše představených zvycích Jiřího Langerera po návratu z Belzu čtenářům může připadat zvláštní ještě jedna okolnost – v příbězích o svatých mužích jsou líčeny i skutky manželek některých z nich. Langer, který se v určitém období života točil k ženám zády či jim alespoň nehleděl do očí, líčí konání těchto žen se stejnou láskou jako jejich svatých mužů. Dokonce jim přiznává určité zásluhy, díky nimž se z jejich manželů stali svatí učenci. Příkladem za všechny může být v *První bráně* manželka reb Šúlema – *zbožná žena, pani Malkele*. Ta vykonávala pro svého muže vždy jen to nejlepší, pomáhala mu i více studovat – Langer jí dokonce přidělil místo vedle jejího manžela v Nebi. „*Proto také oslavujeme my, belzští chasidé, památku svaté Malkele až dodnes každoročně. Dne 27. v měsíci adaru slavíme výročí jejího úmrtí se stejnou okázalostí jako výročí každého jiného světce, ne-li ještě pietněji.*“ (J. Langer, 1996, 70)

I když se po přečtení tohoto úvodu může zdát, že je kniha určena pouze zasvěcenému publiku, není tomu tak. Langer nám tak odlehlelé téma jako je život chasidské komunity podává svou již výše zmíněnou schopností – tedy učeně, ale přitom srozumitelně a jednoduše. Při psaní této knihy se řídil několika principy: principem bezprostřednosti, citlivosti a především chasidského způsobu legendistiky. Bezprostřednost se dostavuje na místech, kde vypravěč líčí své vlastní zážitky a vzpomínky na pobyt v Belzu. Citlivost se projevuje především v opatrném, ale soustavném výkladu, který čtenáři předkládá vždy, kdy je třeba cokoliv vysvětlit, ať už se to týká chasidských reálií či chasidské věrouky a zvyků. Jak podotýká Tomáš Pěkný ve své stati: „*Autor si byl vědom, že téma jeho knihy je neobvyklé a pro Evropana vlastně exotické, třebaže pojednává o obyvatelích Evropy.*“ (T. Pěkný, 1996, 300n.) Za hlavní principy

chasidských legend a jejich tradování můžeme považovat: radost, pokoru a lásku. Tento poslední princip je také tím kouzelným a oživujícím prvkem, který činí tuto knihu neopakovatelnou.

Celou knihu můžeme rozdělit na několik kompozičních částí. Na třiceti stranách předmluvy - úvodu nazvané *Příchod: Pražský mládenec mezi chasidy* vypravěč popisuje své dvě cesty do říše chasidů. Líčí své útrapy a strasti, jichž si nemálo užil při prvním příchodu k belzskému rabimu a nadšení, s nímž se k němu podruhé vrátil, poté co se mu v Praze v bytě na Vinohradech sám velký rabi zjevil. Popisuje zvyky chasidů, zvláště ty náboženské a studijní, ale také prostředí, které se mu na první pohled zdálo odpudivé až nehostinné. Významnou součástí tohoto úvodu tvoří stručný, ale zasvěcený výklad o historických, filozofických a literárních kořenech chasidského hnutí – tyto poznatky nabývají tím větší hodnoty, neboť evropský svět chasidů nepřežil dvě světové války. Své poznatky dokládá odkazy na odbornou literaturu zabývající se chasidismem – zde nás nemůže překvapit, že odkazuje nejen k textům hebrejským a německým, ale i francouzským, švédským, dánským a anglickým. Posledním prvkem, kterým se vypravěč zabývá jsou chasidské legendy a způsob jejich vypravování a tradování. „*Vyprávěti příhody ze života světců je totiž jedním z nezáslužnějších činů každého chasidského člověka. Vypráví o nich při každé příležitosti. Při jídle, při studiu, za jízdy ve vlaku. Zejména však ve výroční den světcova úmrtí. Nikdy nesmí být opomenuto při každém vyslovení jména některého světce připojit slovo „svatý“, popřípadě i rčení: „Nechť nás chrání jeho zásluhy!“ Běda posluchači, který se ozve, že ten či onen příběh již slyšel. Každý je povinen příběh trpělivě vyslechnout, třeba by jej byl slyšel už stokrát. Tím způsobem se ovšem během let vtiskne všechno v paměť. Jména hrdinů, jejich manželek, zúčastněných osob i místo děje.*“ (J. Langer, 1996, 52n.) Celou první část knihy uzavírá poznámkou o transkripci chasidských jmen a reálií. Vysvětlením častého užívání deminutiv v textu (*Ke jménům připojujeme zpravidla některou z mazlivých koncovek zdobnělin, na něž je židovská řeč velmi bohata. Např.: -ele, -l, -ňu, -tě, -ke.*(ibid., 59) a upozorněním na zvláštnosti v užívání a skloňování slova *reb*. Opět nám tedy velmi poučeným způsobem předkládá své hluboké vědomosti.

Po tomto úvodu již spolu s vypravěčem vstupujeme do říše chasidů: „*Proto všichni, kdož žítí chcete, do této brány se mnou vejděte, neb tam se všechno dočtete.*“ (ibid., 60) Najednou se ocitáme v naprosto neznámé rovině nejen čtenářského, ale i smyslového světa. Stojí před námi devět bran, kterými nás vypravěč svou neotřelou metodou provází až k poslední zastávce – cíli *Městu moudrosti*. Před

vstoupením do každé z bran nám vypravěč až jarmarečním způsobem (připomíná nám vyvolávání kramářů) v prostých verších vyjmenuje, co všechno se za branou skrývá – tedy představí obsah každé z následujících kapitol. „*Hedvábný mladý muž se pro cech obchodnický nehodí aneb Naplnění Jasnovidcovy předpovědi. – Dišputace ďábla s mesiášem čili Jak Vykupitel náš jest ženou přemožen. – Svatý reb Šulem dům boží buduje a svatý rebe reb celuje.-...*“ (ibid., 60) Každá brána i poslední město je vyprávěním o jednom či více chasidských světcích a lidí jim blízkých. Jelikož se setkáváme s těmito svatými lidmi v legendách, nemůže nás překvapit líčení jejich skutků i zázraků. Co nás však překvapit může, je vztah těchto světců k Bohu – není to čistě vztah nadřizený – podřízený, ale spíše vztah neposlušného, něžně lstivého, milujícího dítěte a dobrosrdečného rodiče, který nakonec ustoupí z pozice přísného stvořitele. Každá z bran má také jakýsi incipit, který opěvuje moudrost, čistotu i víru světce a uzavírá se prosbou o naši ochranu.

Brána třetí

*Vzor pokolení a srdcí našich potěšení,
světec – toť světa kámen základní
naš učitel a náš pán
Svatý reb Naftúli z Ropšice
kéž nás Světlo jeho velkých zásluh chrání!*

Za dveřmi brány se již ocitáme přímo ve hmotném, ale i myšlenkovém světě těchto milých, podivuhodných, temperamentních, dobrosrdečných lidiček. Dočítáme se o původu světce, jeho rodině a jeho skutcích. Nemysleme si však, že tak učiníme prostřednictvím obyčejného legendistického čtení – právě naopak. Vypravěč nás pobaví anekdotami, láskyplně nás poučí, předestře před námi hloubky chasidské filozofie a víry, a znovu zpět uvrhne do víru událostí, které nám barvitě vykreslí. Jednotlivé legendy však nejsou vypravěčem vymyšleny, vypravěč pouze předává dalším pokolením obsaženou stáletou moudrost. Některé legendy jsou v této knize zapsány poprvé ve své historii.

Role vypravěče je v této knize nadmíru důležitá. Promlouvá k nám vlastně ve třech podobách: první je vypravěč – chasid, ten je bezprostředním pozorovatelem děje a nediví se tedy líčeným zázrakům – naopak jim bezmezně věří. Druhý je vypravěč – komentátor, ten jakoby v roli nezúčastněného pozorovatele líčí vše z odstupu, s občasnou dávkou ironie; jako by to byl návštěvník z „civilizovaného“ světa; zde k nám pravděpodobně promlouvá autorova zkušenost z prvního pobytu v Belzu. Třetím je vypravěč –

chasisdský učenec, který nás poučuje stručnými mravoučnými, filozofickými a náboženskými komentáři. Každému typu vypravěče odpovídá příslušná stylistická i jazyková poloha.

Vypravěč – chasid (sám vypravěč se v této poloze nazývá *povídalčkem*) k nám promlouvá jako lidový vypravěč – obšírně popisuje, svolává své čtenáře, upozorňuje na sebe zvoláními, otázkami i řečnickými, hojně užívá deminutiv (viz výše); Tomáš Pěkný tento fakt spojuje s jazykem, ve kterém byly legendy vyprávěny - tedy jidiš. „*Chci vám teď o tom povědět něco velmi hezkého, a vy mi tu za to povolte krátké rozjímání. Nuže tedy!*“ (ibid., 260)

„*Nejen žáky učené miloval svatý reb Šúlem. Všechny chasidy miloval. Na žádného nedopustil. Kdysi mu například někdo žaloval na jednoho chúsida, že prý je to velký žrout. Sní prý na posezení celou husu. ‚Nevadí,‘ bránil svatý reb Šúlem milého chúsida, to je také jeho veškerá vášeň. - A opravdu, blahoslaven, kdo neznáš vášní horších!*“ (ibid., 72)

„*Proti Belzu jsou Přemyšlany velkoměsto. O dobrých tisíc duší mají navíc, Poláků i Židů. A co dobytka ještě k tomu! Ale právě o tom přemyšlanském dobytku vám teď něco povím. Na tenhle dobytek Přemyšlanských přišel jednou mor. I příběhne k Majrlíčkovu nějaký chúsid s velkým nářkem...*“ (ibid., 89)

Vypravěč – učenec mluví jazykem učených statí, filozofických pojednání i jazykem transcendentních vizí, nešetří citacemi ani odbornými výrazy v krátkých výkladech. Tu a tam dokonce promlouvá k velkým učencům, např. ke Kierkegaardovi, Eisteinovi, Freudovi, Darwinovi. „*A nakonec něco pro Freuda a Darwina: Když má člověk hříšné myšlenky, ať si vzpomene na tvář své matky a bude z nich vyproštěn. Jestliže je uváděn v pokušení slavomamem, ať si představí tvář otcovu. Mezi všemi tvory se vyskytují některé druhy, jež tvoří přechod. Jsou tací, kteří jsou přechodem mezi rostlinou a živočichem, a jsou rostliny, které jsou přechodem mezi travinou a stromem. Opice je přechod mezi zvířetem a člověkem.*“ (ibid. 249)

„*Kabala dokazuje, že v duši Adamově byly obsaženy duše všech lidí. Proto lpí na nás, potomstvu Adamovu, tíže dědičného hříchu, neboť jsme hřešili zároveň s Adamem.*“ (ibid., 122)

Třetí vypravěč – komentátor promlouvá jako představitel obyčejného člověka, který již nevěří na zázraky a teprve ne na zázraky Boží. Je to hlas, který opravuje či uvádí na „správnou“ míru výroky druhých dvou vypravěčů, častěji však vypravěče lidového. Jeho jazyk koření dávka ironie i smyslu pro recesi a parodii. „*Poněvadž strana obžalovaná, Bůh, pochválen budiž, přes platná pravidla soudního řízení po dobu porady soudu soudní síň neopustila*

a poněvadž dále ve smyslu § 2 kapitoly 267 druhého dílu Šulchan áruchu je právo zřejmě na straně žalující, usnáší se soud po bedlivém uvážení všech polehčujících okolností jednomyslně a neodvolatelně na dokonalém odsouzení strany obžalované do všech důsledků. Veškeré nároky strany žalující, tj. Mojše Volva, občana liženského, proti straně žalované, tj. Hospodinu, Pánu všech světů, uznává soud za oprávněné a zavazuje nejvznešenějšího obžalovaného, aby tyto nejponiženější nároky milostivě respektovati ráčil.“ (ibid., 163)

Všechny tyto tři polohy vypravěče se však také různě mísí. Občas jako by k nám promlouval neskrytě sám autor, který dvacet let po svém návratu z chasidského Belzu již trochu pozbyl té bezmezné důvěřivosti a paličatosti; nikdy však neztratil víru, veselost chasidů a především shovívavou lásku k nim. „*Řeči: ruštinu, maďarštinu a němčinu charakterizoval svatý reb Naftúli ne právě příznivě: „Ruština zosobňuje recíche neboli násilí. Maďarština nýjef čili smyslnost a němčina zosobňuje to nejhorší, totiž nevěrectví – apikorses.“ Arciže se podobá němčina naši jidiš, jako se podobá opice člověku. Ale nejedna lež se podobá pravdě tak, že od ní není téměř k rozeznání. A kromě toho táži se vás: Cožpak můžeme my, chasidé, za to, že oni, totiž Jekes čili Němci, nám tu naši krásnou jidiš vzali a udělali si z ní svou dáč neboli němčinu?!“* (ibid., 107)

I když se může zdát, že celá kniha je spíše nesourodým souborem než uzavřeným dílem, není tomu tak. Po přečtení *Devíti bran* máte v mysli ucelený obraz tohoto pozoruhodně kouzelného chasidského světa. Jistě, může se zdát, že autor přeskakuje, vrací se a možná i zapomíná, co chtěl říci – ale to je přece ten pravý obraz původního chasidského tradičního vyprávění těchto legend. Autor nám opravdu poskytnul zrcadlový odraz. Nejen že se snažil zachytit nadpozemskou krásu této komunity se všemi jejími zákrutami a na první pohled podivnými zvyky a chováním, ale také nám promyšleným způsobem stylistické i jazykové stránky textu předvádí, jak se takový chasid vyrovnává se světem, jak ho vnímá a z jakých kořenů čerpá.

V této knize, jak již bylo řečeno, některé legendy byly zapsány poprvé. Autentickým záznamem a nedocenitelným pramenem však jsou také zápisy chasidských písní, mudrosloví svatých rebů chasidů a také jejich učené statě a výklady.

*„Avrúmku, Avrúměňku, náš starý tatěňku,
náš starý tatěňku!
Čomu ty nechodyš,
čomu ty neprosiš
Pána Boha za nás, Pána Boha za nás?
Aby Bes-hamikdoš náš zbudovat,*

*naše díty in dr Tojre vjiras šomajim vychovaty,
Learcejný, nás zaprovadyty;
learcejný náš, learcejný náš!
Jicchok, Jicchokněnku, náš starý tatětku!*²⁴ (ibid., 122)

Kromě citování a interpretování čistě chasidských učenců se v knize setkáme i s odkazy čistě českého rázu. Je tak tomu například v případě Jaroslava Vrchlického v *Bráně páté*, pojednávající o svatém rebe reb Mešilem Žíše z Hanipole.

*„Ať se jak chce světa osud
semele a zvrátí,
Žišův osud máme posud,
do nás vždy se mlátí.*

Tak to nějak řekl jeden veliký básník. Vrchlický se jmenoval.“ (ibid., 149) Z tohoto hlediska je pro českého čtenáře přitažlivá i *Brána šestá*, která pojednává o moravském svatém rebovi - rebe reb Šmelke z Mikulova, kde připomíná i slavného rabi Löwa. „*Jsou však ještě v živé paměti někteří z těchto dávno odešlých. A ne-li u nás, tož aspoň kdesi na Východě, daleko od hranic zemí koruny české, nedozněla dosud ozvěna slov jejich a jména některých českých a moravských měst – a nikoliv právě největších – jsou známa židovským dětem východní Evropy jedině jakožto působiště vynikajících rabinů zašlých staletí.*“ (ibid., 171) Také v poznámkách k textu najdeme odkazy k českému prostředí. „*Naši zbožní dědové a báby židovští v Čechách a na Moravě neradi vyslovovali slovo krejcar, poněvadž je odvozeno od německého Kreuz (kříž); říkali tedy namísto toho šmejcar.*“ (ibid., 184)

Dnes se jen můžeme dohadovat, jaký byl záměr autora, když psal tuto knihu. Pár důvodů je však na první pohled zřejmých: předat své jedinečné zkušenosti ze svých pobytů mezi chasidy, uchovat pro budoucnost neopakovatelný svět východoevropských chasidů, který, aniž by to autor věděl, nepřežil dvě světové války. Při čtení této knihy nás však může napadnout důvod ještě jeden. Možná jím bylo přivést člověka západní Evropy, tím míněno i Prahy, ke starým hodnotám duchovním, třeba ani ne náboženským, ale spíše k víře v něco, co je mezi nebem a zemí. Tento možná nechtěný či skrytý záměr můžeme interpretovat z následujících ukázek. První je autorova poznámka na straně 219: „*V Podkarpatském městě S. zemřel nedávno advokát dr. B. Poněvadž se narodil krátce po smrti svatého reb Chájima ze Sanzu,*

²⁴ přeloženo J. Langrem: „*Abrahámku, Abrahámičku, / náš starý tatíčku, / proč nechodíš, / proč neprosíš Pána Boha za nás? / Aby nám náš Chrám zbudoval, / naše děti v Zákoně a bázni Boží vychoval, / aby nás dovedl do naší země, / do naší země! // Izáku, Izáčku, / náš starý tatíčku!*“ (J. Langer, 1996, 122)

dal mu zbožný otec jméno Chájim. Dr. Chájim B., člověk graduovaný a všeobecně vzdělaný, zbožností ovšem nevynikal a mysticism mu byl naprosto cizí. A přece je jakési tajemství spjata s životem tohoto muže. Dr. Chájim B. byl člověk zdravý a dožil se vysokého věku. Po celý život však od malička jeden den v roce vždycky churavěl: Totiž dne 25. měsíce nisanu, výročí svatého reb Chájima ze Sanzu (po jehož smrti se bezprostředně narodil a jehož jméno nesl). Dne 25. v měsíci nisanu také dr. B. nakonec zemřel.“ (ibid.) V podobném duchu se nesou i poslední slova celé knihy: „Když nás Mojžíš vedl z Egypta,“ pravil moudrý Rim, „konal Bůh veliké zázraky. Před očima národů rušil odvěké zákony, které dal přírodě na začátku světa. Také nyní se dějí zázraky, avšak pouze zastřené a utajeně, nikdy zjevně. Dějí se takovým způsobem, že se lidem zdá, jako by přírodní zákony zůstávaly nedotčeny. (...) Nyní však koná s námi Bůh zázraky tajné, zastřené rouškou, rouškou přirozeného světového dění. Neboť tyto tajné zázraky jsou tentokrát průpravou k Zákonu tajemnému, k mysteriím Božím, až dosud poznání veškerého stvoření zastřeným. K mysteriím, jež budou odhalena, až vskutku přijde Mesiáš.“ (ibid., 294)

Svého cíle však dosáhl velmi originálním způsobem – knihou, kterou bratr František přirovnává k příběhům *Tisíce a jedné noci*, a kterou Viktor Fischl staví po stránce básnické nad díla, která o chasidech publikoval Martin Buber²⁵. Svůj záměr autor popsal v dopisu, který poslal redaktorovi ELK: „Tážete se, co chci knihou říci? Božínku, chtěl bych jí přece říci – všechno! Všechno, nač hledáte odpověď Vy, já a každé lidské srdce. A to všechno je také opravdu ve slovech těch milých chasidských světců a v jejich podivných skutcích. Okusíte sladký obsah a vychutnáte tu hloubku. Má kniha je ovšem jen malá ukázka, jen krůpěj. – Spojil jsem tu jedním řetězcem několik postav, jak se mi právě v mysli vybavily. – Ale tuze dobře již vím, že všechno ostatní, co jsem kdy napsal, mé hebrejské básně, jako mé práce psychoanalytické, byly v mém životě čímsi přechodným a podřadným, ne-li omylem, a že to pravé, o čem mohu ještě mnoho a mnoho vyprávět a v čem sám sebe nalézám, byl jen můj zážitek chasidismu. Zdá se mi, že už sotvakdy se pokusím psát o něčem jiném.“

Nemohu Vám tedy říci, co jsem chtěl povědět svou knihou. Spíše co jsem nechtěl. Nechtěl jsem napodobiti to, co napsali o chasidech cizí autoři (v češtině o nich dosud psáno nebylo), nechtěl jsem napodobiti nic jiného, než skutečné a živoucí chasidské vzory, ty

²⁵ Podle K. Čapkové byl Buber, na rozdíl od Langer, „nekritickým obdivovatelem chasidského hnutí, který přes svůj zájem o chasidské prostředí nikdy nezakusil jeho každodennost“ (K. Čapková, *Židovská ročenka 5761*, 2000, 159).

lidové chasidské vypravěče, jak jsem je poznal a jak jsem chasidismus osobně prožil. Nechtěl jsem přitom nic zkrášlovati ani parodovati, nechtěl jsem být apologetem, ale také ne naturalistou.

Přispěju-li tím nějak k poznání tohoto, pro každého tak zajímavého chasidského světa, budu spokojen. Řeknu si, že přece nikoliv vše byla marnost.“ (J. Langer, 1995, 145n.) Každý čtenář *Devíti bran* s klidným srdcem jistě rád odpoví, že se Langerovi nejen podařilo svůj záměr splnit, ale ještě spíše překonat. Langer svou skromností jen dokládá, jakou pokoru a lásku choval ve svém srdci k chasidům. Jakou měrou překročila kniha Langrovo očekávání, jsou mnohé překlady knihy. Od roku 1937, kdy byla vydána v Evropském literárním klubu, vyšla v několika překladech např. v Německu, 1959²⁶, 1983 a 1986 Švýcarsku a Rakousku²⁷, 1983, Anglii, 1961, Polsku, 1988, Itálii, 1967, Francii, 1997, Rusku, v Izraeli vyšlo několik legend přeložených Jiřím Langerem v souboru *Meat cori* roku 1984; dokonce vyšla i v Japonsku. Dalších českých vydání se dočkala v Československém spisovateli, 1965 (toto vydání je také první, které je uvedeno předmluvou Františka Langera *Můj bratr Jiří*), v Odeonu, 1990 a zatím posledního vydání v nakladatelství Federace židovských obcí v ČR, Seferu roku 1996.

Na závěr představení *Devíti bran* by neměla chybět ucelená ukázka Langerova pisatelského umění, vtipu a rafinovanosti, kterou v eseji *Můj bratr Jiří* podtrhl František Langer: „*Vypravěč spojuje naivní rafinovanost, která je základem všech židovských anekdot, s rafinovanou prostotou, jakou bývají obdařeni největší židovští umělci, Heine například nebo Chagall.*“ (F. Langer, 1996, 24)

„Některé své výkony nesmíme „přetrhnout“, přerušit slovem. Mafsik zán tomu říkáme židovsky. Předně nesmíme promluvit všedního slova při hlavních částech modlitby. Nesmíme však také promluvit, pokud jsme po umytí rukou před jídlem chleby nepožehnali a první sousto nespokli, a nesmíme konečně mluvit, když jsme tam, kde – jak vzletně pravíme, „není dne a není noci“. To není žádný Archaion, nýbrž je to tam, kam i císař pán chodí pěšky. Na toaletě.

²⁶ „První zahraniční vydání *Devíti bran* vyšlo v Mnichově roku 1959 s předmluvou jednoho z nejvýznamnějších judaistů tohoto století, Geršoma Scholema (1898-1982), a v překladu syna známého pražského rabína a autora anglické monografie o rabi Löwovi z r. 1955 Friedricha Thiebergera (1888 – 1958).“ (T. Pěkný, 1996, 303) Ve velmi zajímavé americké studii H. Carmela *Mordechai Jiří Langer: Cabbalist, Writer and Poet* se o Langerovi dočítáme, že Thieberger byl Langerův blízký přítel; Langer měl také přispět článkem *The Days of Mourning* (Dny smutku) do T. antologie o židovských svátcích, zvycích a slavnostech.

²⁷ Vydání z roku 1983 a 1986 nesou (podle T. Pěkného z neznámých důvodů) název *Der Rabbi, uber den der Himmel lachte* (*Rabi, nad nímž se usmívalo nebe*).

Svatý reb Naftúli se hotovil k svačině. Lejzr-gabe (pomocník – pozn. aut.) přinesl chléb a kávu. Reb Naftúli se opásal gartlem, opláchl si ruce a utírá se. Podívá se přitom na stůl a vidí, že tam není lžička ke kávě. To ji Lejzr opominul přinést.

„Přetrhnout“ slovem v té chvíli reb Naftúli ovšem nesměl. Co tedy udělal? Inu to, co by při takové příležitosti každý chúsid dělal: kašlal.

Rádny gabe už takovému kašláni rozumí. Ale Lejzr?

Kdepak! Dřepěl si pěkně u kamen na lavici jako zařezaný a kašli reb Naftúliho porozumět ne a ne. Lišák starý!

Svatý reb Naftúli byl nucen mlčet a sousto spolknout.

„Proč jsi sem nedal lžičku? Vždyť jsem kašlal,“ tázal se konečně.“

„Nevěděl jsem, že kašel znamená lžičku.“

Než se Lejzr z kuchyně přibatolil se lžičkou, káva vystydla. Reb Naftúli se zlobil. Nezlobil se ovšem. Světec se nezlobí nikdy. Ale vypadalo to tak.

„Nu, nu,“ bručel Lejzr, „však podruhé už budu vědět.“

Jednou byl reb Naftúli opět tam, kde není dne a není noci. Lejzrovi se tam zachtělo také. Našel však zavřená dvířka. Sedl si tedy na lavici a trpělivě čekal, až se dvířka otevrou.

Jenže dvířka se neotvírala. A v takové chvíli jsou okamžiky opravdu tisíciletími. Když to už nebylo k vydržení, vstal a na dvířka zabušil se vši rozhodností. Zdvorilé to nebylo. Ale na tom záleželo Lejzrovi tenkrát po čertech málo.

Svatý reb Naftúli právě v té chvíli nemohl „přetrhnout“. Aby útočníka zahnal, učinil tedy zase to, co by v takové choulostivé situaci každý chúsid udělal: zakašlal.

Lejzr šel – a přinesl lžičku ... Takový vám to byl šibal...

Dne 11. v měsíci ijáru oslavujeme každoročně úmrtí svatého reb Naftúliho z Ropšice. Zpíváme jeho krásné zpěvy, povídáme si tyhle veselé příběhy a popijíme kořalku. Jenom šestadevadesátiprocentní ovšem! Přitom si podáváme ruce a přejeme všem lechájim. To znamená živijó.

Reb Naftúli je autorem knih Spěchající laňka (Ajálá šelúchá) a Sémě svatosti (Zera kódeš). Jsou to vznešené věci a tajemství přehluboká.“ (J. Langer, 1996, 109n.)

Čtenáři

„Autor čtenářům:

Až si mou knížku sedmkrát přečtete,

řeknete, snad ne neprávem: „Je to špatná kniha;

*jedna příhoda se mi v ní však líbila. “
Která? – Každý řeknete jinou. - - -
Každý podle kořání své duše a podle zákmitu světů,
jimiž právě té noci letěla jeho
Země. (ibid. 32)*

Jak čtenáři *Devět bran* přijímali a snad dodnes přijímají se můžeme dočíst z dobových svědectví Františka Langera, Maxe Broda a Viktora Fischla. Za zmínku jistě také stojí, že byla nejoblíbenější knihou například i Jana Masaryka.

Jak již bylo řečeno mezi její nadšené čtenáře patřil i bratr František. Takto o ní pojednal ve svých vzpomínkách. „*Tyto příběhy byly určeny právě pro prosté čtenáře, a hlavně pro české čtenáře, a měly jim povědět o židech něco jiného, než co se nacistický antisemitismus snažil pašovat přes československé hranice. Byly dílem srdce, nikoli mozku, rostly z osobních prožitků, vztahů a z lásky. Chtěly a vyžadovaly všecku básnickou schopnost jazyka, aby to vše vypověděl, tedy jakým jiným by je bratr mohl vyprávět?*

Teprve však v roce 1935 mi přinesl objemný svazek popsanych listů, kde na prvním už stálo Devět bran. Ze prý mu jeho črty vyrostly na celou knihu, ale bojí se, že její stylizace je velmi nedokonalá, tedy já, jako zkušený spisovatel, abych mu ten neobratný sloh opravil.

Pustil jsem se do čtení a na stylizaci jsem zprvu vůbec nemohl ani myslet. Prostě mne chytily děje, příběhy, líčení, vyprávění, nechal jsem se unášet jejich fantaskností, exotičností a vůbec celou jejich originalitou, a četl jsem a četl. Jejich mystika nebyla mlhavá a těžko luštitelná, divy a zázraky, které oprádal, nebyly pranic patetické a ohromující. Naopak, tím jak byly zcela přiměřené lidským rozměrům, byly milé, prosté.

*Legends vypravovaly o světcích, zázračných rabínech, kteří takové divy dokáží. Jenže tihle světci jsou s Hospodinem skoro v intimních stycích, dovolí si být k němu bezmála drzí, takže nakonec nějaký ten boží zázrak vypadá jako sousedská výpomoc. Vypravují o chasidských lidičkách, o zvláštních dětech božích, kteří pro svou nesmírnou zbožnost mají vzácnou privilej, že si smějí prostřednictvím svých světců vyžádat od přízně nebeské všecko, co potřebují k životu. Avšak jejich život je tak skromňoučký, a prosby jsou podle něho, takže ty vyprošené maličkosti by se mohly pořídít i bez zázraku, jak je to všechno krásně lidské a pozemské.“ (F. Langer, 1996, 22n.) A dále o knize dodává: „*V jiné době by se pro své originální téma a pro své vysoké vypravěčské umění dočkala dalších vydání a jistě by byla přeložena do dalších jazyků. Takhle byla pro události, které se blížily a které se dostavily, omezena jen na originální edici. O půldruhého**

roku později, za nacistické okupace, patřila už mezi zrušené umění a náklad byl zničen. Zachránilo se jen málo exemplářů, které věrní čtenáři ukryli před domovními prohlídkami.“ (ibid., 24)

Max Brod se o *Devíti branách* vyjádřil jako o *nesmrtelné* (M. Brod, 1993, 95) a jinde jako o „*báječné knize*“ (ibid., 153) a předpověděl jí, že „*zaujme jistě své místo vedle zpracování stejného tématu od Dubnowa, Bubera, Scholema atd.*“ (ibid., 145).

Viktor Fischl vzpomíná ve svých *Setkáních*, jak „*František, který byl vždy znovu vzrušen, když vyprávěl o tom, jak nemohl věřit svým očím, když v roce 1935 pročítal rukopis této sbírky povídek, označil toto dílo svého bratra Jiřího za jakousi chasidskou Tisíc a jednu noc. Ve skutečnosti po mém soudu jde o perlu odlišnou od všeho, co bylo kdy v českém jazyce napsáno, jejíž lesk není menší než jiné zářivé vrcholy literatury o úchvatně zajímavém světě chasidů.*“ (V. Fischl, 1994, 99) Dále vyzdvihuje především její jazykovou stránku; Langerova čeština podle něho „*dosahuje někdy krásy takřka vančurovské*“ (J. Langer, 1993, 6).

Kritický ohlas

V dobovém tisku bychom mohli najít tři zmínky o *Devíti branách*. Prvním ohlasem je příspěvek Karla Sezimy v Lumíru ročník 64 z let 1937/38 (s.515). I když svůj příspěvek umístil do rubriky nazvané *Exotické polotvary*, hned v úvodu dodává, že látka, kterou Langer zpracovává, není našemu kulturnímu prostředí cizí, neboť „*půdou, z níž vykvetla, není nijaký daleký ani předvěký orient, nýbrž dnešek nám politicky blízký: nejzazší východ naší republiky.*“ Jako exotické nazývá spíše její „*osobitý svéráz*“ a „*pitoreskní i vytrženou, pathetickou a obřadnou tvářnost světa oněch svatých, uctívaných pravověrnými našimi židovskými občany v Karpatech*“. Za jeden ze záporných rysů díla pokládá nepřístupnost pro čtenáře neznalého židovského *dogmatismu a mravouky*; doslova píše: „*zvidavosti jinověrců se otvírá jenom neochotně*“. Vyzdvihuje Langerovu znalost prostředí „*plného ponuré symboliky a starozákonného mystického pathosu*“, která mu umožňuje vše „*hodnotit a interpretovat*“, a dále: „*Přístupuje k výkladu jako věřící, leč jako vyznavač ryze moderní, který se neubrání ani novodobé skepsi.*“ Skepsi, která pramení z poučeného pohledu *moderního člověka*, dává, podle Sezimy, najevo „*smyslem pro komiku kontrastu, lidsky shovívavou a hřejivou ironii i skvostný samostatný humor*“. Z tohoto aspektu však plyne pro Sezimu i *jistý zmatek a svár*, který čtenáře na jedné straně vtahuje do *magického světa*, na straně druhé však „*činí některé partie až nestravitelnými*“ (tyto partie označuje jako „*nezkaracterisovanou*

směs sporných sugescí“). Celý příspěvek poté zakončuje výzvou: „Dovedl-li (Jiří Langer – pozn. aut.) přesto celým partiím práce o židovské ortodoxii dáti tak půvabně beletrisující fasonu, nepomýšlel jistě jen na zájem naukový. Nepokusí se však přece někdy z takového vděčného a původního látkového fondu vybudovat samostatný umělecký celek? A vtisknout mu ráz své osobitosti tvarem aktivnějším a plastičtějším, než je sebevirtuosnější trpná reprodukce?“

Další reakcí je článek K. Poláka v Právu lidu z 11. září 1937 v rubrice *Různé cesty židovstva*. *Devět bran* nazývá „poučnou básnickou knihou o chasidismu“, která obsahuje „devět legendárních pásem o zázračných světcích chasidů“. Vyzdvihuje autorův záměr nepsat o této „náboženské a trochu i filosofické mystice židů“ naučně, „ač mnohou učenost pro ni slyšel i četl, ale dává přednost poučení obraznému“. Dále oceňuje lehkost a zábavnost Langerova stylu, která směřuje do „žertu, ne-li do ironie, avšak směřující k vážné úctě.“ Tuto vcelku kladnou kritiku uzavírá slovy: „I ten, komu je toto zázračnictví cizí, podiví se, jak čistým a jadrným uměním našeho jazyka dovedl Jiří Langer podat nauku naprosto odlehlou, kolik nového to pro českou řeč i pro český myšlenkový svět odhalil.“

Posledním dobovým autorem, který reagoval na vydání *Devíti bran*, byl Benjamin Jedlička v Lidových novinách, a to 18. dubna 1938 v rubrice *Literární pondělí*. Celkově charakterizuje *Devět bran* jako knihu „zasvěcující do mystického a jakoby neskutečného světa chasidů a chasidského učení“, která „je značně svéráznou interpretací onoho podivuhodného náboženství židovské duše, jak rozkvetlo ve slovanském prostředí východní Evropy“. Autora uvádí jako znalce hebrejské literatury a chasidského prostředí, ze kterého spíše než on sám promlouvá „duch onoho židovství“ a který „není opájen autorskou ctižádostí, je v něm oddanost a pokora věřícího, který drahý sobě předmět ani nechápe a nevnímá jako motiv literární; je hlasatelem a služebníkem“. Za jediný pevný bod v „proudu náboženského vytržení“ Jedlička pokládá „stálou melodii náboženské extase“. Čtení *Devíti bran* připodobňuje k „náboženské ceremonii“, jehož výsledkem není „obraz jednolitý a reliefní, ale zato rozechvívající a vzrušující; třeba se nemůžeme do poslední chvíle zbaviti dojmu cizoty z líčeného prostředí a dějů“. Na závěr Jedlička zasazuje dílo do dobového kontextu: „Kniha, která zná nesporně svůj pathos a vroucnost a které politický dnešek se svou rasovou teorií a mocnou vlnou hitlerovského antisemitismu dodává bezděčně dramatického přízvuku.“

Dále se nám zachovalo pár poznatků Felixe Weltsche (Praha 1884 – 1964 Jeruzalém) – pražského německo-židovského filosofa týkající se Langerovy knihy. Nejvíce si cení spojení „humoru

s láskou, vznešenou ironií s hlubokým oceněním chasidismu, snahu vystihnout vitalitu chasidů a úsilí přiblížit se jejich humoru“ (T. Pěkný, 1996, 302).

Dalším kritickým ohlasem, tentokrát po druhém vydání *Devíti bran*, je část článku *Vzrušující návraty* v časopisu Plamen Jaroslava Pecháčka. Je to on, kdo ocenil spojení této knihy s esejí Františka Langerova *Můj bratr Jiří*. Která pomáhá čtenáři zorientovat se v životě i díle jeho bratra. V kontextu literatury třicátých let charakterizuje dílo spíše jako *kuriozitu* než „příklad některého z hlavních myšlenkových proudů meziválečného literárního vývoje“. Za zdroj této jinakosti však nepovažuje obsah ani prožitou chasidskou zkušenost autora, ale spíše „výlučnost Langrova myšlenkového vývoje za dvacet let“, která uběhla od pobytu v Belzu do stvoření díla. O tomto vývoji podle autora svědčí „nejvzrušivěji sám způsob stylizace a myšlenkového přístupu k dávným zážitkům“. to dokládá na užívání ironie (*nikoli skepse*), avšak dále dodává, že „nejsilněji a nejpoetičtěji zní lahodně lidské okouzlení podivnou a podivínskou věroukou této zaniklé židovské sekty“. Za přednosti díla považuje *okouzující něhu a humor*, se kterými Langer líčí chasidské mravně-náboženské psané i nepsané předpisy. V kontextu historických událostí spojených s šoa Pecháček v knize nachází styčné body „na jedné straně s britkostí, osobitým realismem a humanismem takových židovských autorů jako Poláček nebo František Langer – na druhé straně však i s tvorbou autorů zcela soudobých jako Lustig, s jejich snahami postihnout hlubiny židovské duše v době, kdy nejskrytější, nejjemnější a nejstarší její kořeny byly rvány fašistickou rasovou perzekucí“. Zajímavé je zařazení této kritiky do kontextu článku, které přináší zamyšlení nad hledáním inspirace či kořenů literátů let šedesátých v meziválečné literatuře, kteří, jak praví Pecháček, „pociťují potřebu zopakovat si sami v sobě bolesti hledání svých předchůdců“. Často se tak prý vracejí k dílům těch autorů, kteří nedošli v hledání své cesty k cíli, ať pro svou předčasnou smrt či příliš trnitou cestu, kterou si vybrali. Důvod proč si vybírají často dobu meziválečnou vidí v paralele se situací šedesátých let: „zkušenost z předchozí války, hrůza z války nové (...), nostalgie nad tím, kolik jemných spojů s uměleckými přínosy minulosti přerвала válka a převratné poválečné skutečnosti“.

Zatím posledním autorem, který se zabýval *Devíti branami* je znalec Langerova díla Tomáš Pěkný. Zásadním poznatkem Pěkného jsou různé autorské polohy v propojení se stylistickými a jazykovými rysy díla. Na rozdíl od kritiků let třicátých vidí její formu ne jako zmatenou, ale naopak jako „dosti složitou a vyváženou literární kompozici“ (*J. Langer – Ediční poznámka*, 1996, 339n.), jejímž jednotícím prvkem je „princip živého vyprávění, který se vždy

uplatňuje v několika rovinách: obsah vyprávění, adresát a vypravěč“ (ibid., 340). Dále poukazuje na ojedinělou „situaci vypravěče, který vypráví – jako pravdu – pohádky obecnostem, které ze zásady na pohádky nevěří“ (ibid., 340) – tento fakt označený Pěkným za rozpolcenost Langer zaznamenává i jazykovými prostředky (jazyk archaizující, moderní) – vše však zvládá s mistrovskou elegancí. Dalším přínosem Pěkného poučeného pohledu je především jeho edice, ve které opravil jazykové nedostatky edic předchozích, avšak s citlivým přístupem. (Transkripce hebrejských a jidiš jmen, názvů a jiných pojmů – drží se především původních Langerových zásad a naopak opravuje i některé jeho chyby plynoucích ze současného úzu; co se týče Langerovy češtiny, zde opravuje pouze některé pravopisné odlišnosti.)

Jiří Langer ve světě literatury

Postavení bratří Langerů v dějinách literatury je odlišné, i když by si oba zasloužili stejného uznání. František Langer patří k tomu nejlepšímu, co ze sebe český národ vydal. Mezi svými generačními druhy patřil vždy k vůdčím osobnostem, ať už šlo o působení mezi anarchisty (stýkal se s Neumannem, Šrámkem, Gellnerem), mezi Pátečníky, předválečnou avantgardou (roku 1913 publikoval v Lidových novinách text *O novém umění*, který „patří k základním manifestačním projevům předválečné avantgardy“ (J. Holý, 2000, 79), divadelními i výtvarnými tvůrci a teoretiky. Působil v Uměleckém měsíčníku, „jehož jádro tvořili vůdčí duchové Skupiny výtvarných umělců, jako byli teoreticky fundovaní malíři Emil Filla a Bohumil Kubišta anebo architekti jako Pavel Janák, Langerův spoludirigent, nutil zúčastněné spisovatele, k nimž vedle Langerů nějaký čas patřili též oba Čapkové, aby hledali nové cesty i v literatuře.“ (J. Čermák, 2000, 51n.)

Ještě bych ráda připomněla Františka Langera jako „prostředníka mezi českou a německou kulturou“, jak ho označil Josef Čermák ve svém příspěvku na konferenci František Langer na zlomu století. František Langer byl jedním z těch, kdo se mezi těmito „znenárodněnými tábory pohyboval“ a zprostředkoval vzájemné poznání. „... (F.L.) se začlenil do společnosti výtvarných umělců a literátů, která se pravidelně scházela v Unionce. Patřili do ní i členové bývalé Osmy, která svým česko-německým složením i svými aktivitami a kontakty byla prvním nekompromisním hlasatelem česko-německého srozumění v kultuře.“ (ibid., 48) Díky této skupině se seznámil se skupinou pražských německých literátů, jakými byli Franz Werfel, či méně častí návštěvníci Max Brod a Franz Kafka, kterého právě Langer „vedl do českého kulturního povědomí“ (ibid.,

50). O tomto pražském soužití dvou národů a kultur napsal Langer : „*A malou připomínku našim germanistům: aby věnovali víc pozornosti této enklávě německé literatury, která vznikla v Praze, uprostřed ostrova německých špísbygrů, obklopeného českým mořem. Jistě je to velmi vzácný a zajímavý zjev, taková izolovanost uměleckého kroužku od jeho národního celku. Je to zjev čistě pražský, a dokonce místně český, zrod literatury jazykem dobře německé, ale prohřáté slovanským duchem a monumentalizované geniem loci staroslavného města. Bylo by škoda zapomenout pro Kafku na jeho druhy.*“ (ibid., 49n.)

Bratr Jiří právě do tohoto světa patřil. Jak už jsem zmínila výše, byl hluboce ovlivněn nejen svým původem, vyznáním, ale i místem, kde vyrostl - a to v Praze, která byla kolébkou česko-německo-židovské kultury. A všechny tyto aspekty se v jeho životě i tvorbě mísí. Myslím si, že by jeho hvězda stoupala výše, kdyby nebylo nacistické hrůzovlády. Ale bohužel žádné kdyby zde neplatí. I přesto všechno se Jiří Langer zapsal hluboko do srdcí svých čtenářů a snad jeho hvězda vystoupá do výšin bratra Františka nyní a v budoucnosti.

Ač jsme ne jedenkrát mluvili o zvláštnosti či jedinečnosti Langerova díla v české literatuře, měli bychom si konkrétněji připomenout v jakých aspektech Langer naopak do kontextu dobové literatury patří. I když byla tematika především *Devíti bran* nezvyklá, nemůžeme přehlédnout jejich místo v meziválečném literárním dění. Již jsme výše zmínili podobnost Langerovy a Vančurovy jazykové hravosti. Stejně tak se tato jazyková vytříbenost podobá jazyku Karla Čapka – dalšího mistra v užívání češtiny – a dále především nalézáme podobnost v jadrném prostém vyjádření, hovorové lehkosti či užívání různých vrstev slovní zásoby.

Čapka však můžeme spojit s Langerem ještě v jednom aspektu – a to v aspektu prostředí. Stačí říci jediné slůvko: *Hordubal*, stejně tak postačí říci: *Golet v údolí*, abychom vzpomenuli na dalšího autora – Ivana Olbrachta. Je to právě Halič či Zakarpatská Ukrajina, která okouzila či motivovala tyto tři spisovatele. Každý však, jak je nasnadě, uchopil možnosti jejího zpracování jinak. Čapkovi šlo především o postihnutí morálních pohnutek jednání prostého obyvatele této oblasti. Zatímco Olbracht pojí s Langerem jeho zájem o specifiku života a obyvatel (ať se jedná o *Hory a staletí*, *Nikolu Šuhaje loupežníka*) – nebo pohled na židovské obyvatele doplněný špetkou magična, shovívavým úsměvem a romantickou duší v nezapomenutelné knize *Golet v údolí*. Nelze nezapomenout líčení *Zázraku – ne zázraku – s Julčou* či *Události v mikve*. Stejně jako Langer, tak i autor těchto krásných příběhů, vede Olbracht čtenáře

napříč zvyky a věroučnými detaily židovských lidiček s lehkostí a nabádá ho k lásce k nim.

Jiří Langer dnes

Jedním z důkazů, že se na Jiřího Langerera tak úplně nezapomnělo, je festival Devět bran, nazvaný podle jeho mistrovského díla. První ročník Mezinárodního festivalu židovské kultury se uskutečnil v Praze ve Valdštejnské zahradě roku 2000 a od té doby se konalo již devět ročníků. Festival vznikl s cílem připomenutí toho zvláštního pražského klimatu, které vydalo tak pozoruhodné plody. Během několika dnů se návštěvníci setkají s různými podobami židovského umění (koncerty, divadlem²⁸, literaturou, filmem, výtvarným uměním, fotografiemi). Prezidentem festivalu byl v posledních ročnících Arnošt Lustig, jeho zahájení se například zúčastnili Ivan Klíma, Lenka Reinerová²⁹, Oldřich Stránský. Během prvního ročníku byly v Knihkupectví Řehoře Samsy předčítány úryvky *Devíti bran* v češtině, hebrejštině, němčině, angličtině, francouzštině a ruštině.

Důkazem o tom, že dílo Jiřího Langerera není některým současným literárním odborníkům lhostejné, jsou dva články v Kritické příloze Revolver revue z roku 2000, číslo 17, a 2001, číslo 19. V článku *Nakladatelství, které pečce housky (črta k situaci ve Vyšehradu)* se autoři Michal Kosák a Jiří Flaišman zamýšlejí nad praktikami, které nakladatelství Vyšehrad podniklo při záměru vydat sbírku Langerovy poezie, pro jehož edici Verše začali autoři na sbírce pracovat roku 1999. Sbírkou měla mít dvě části, v první by byly otištěny *Zpěvy zavržených*, v druhé dosud nevydané překlady – vše doprovázeno ilustracemi Alfreda Justitze s předmluvou Jiřího Danička. V edičním komentáři byly uveřejněny okolnosti vydání *Zpěvů zavržených* před 2. světovou válkou (viz pozn. s. 32). V této podobě autoři edici odevzdali nakladateli v polovině ledna roku 2000. Nakladatelství však celou edici změnilo – vyloučilo ilustrace, *neprofesionálně* změnilo korektury provedené autory (například opravovalo Langerovy překlady – vyškrtáváním slov). Po těchto zkušenostech autoři od vydání edice odstoupili, ne však nakladatelství.

V druhém článku *Nádavkem k článku Nakladatelství, které pečce housky* autoři reagují na vydání *Zpěvů zavržených* z konce roku 2000.

²⁸ V prvním ročníku se také představil soubor izraelského divadla Habima, jejímž dramaturgem byl Max Brod.

²⁹ Spisovatelky Lenky Reinerové jsem se prostřednictvím dopisu ptala, zda nemá nějaké vzpomínky své vlastní či zprostředkované na Jiřího Langerera – znala se s Františkem. Bohužel její odpověď byla záporná, ale i tak jsem jí vděčná za ochotu.

Nakladatelství použilo výsledky práce autorů bez jejich vědomí, upravilo korektury podle návrhů autorů, přidalo některé vlastní – většinou podle autorů *chaotické* a dalšími úpravami celé sbírky *narušilo autorovu* (Langerovu – pozn. aut.) *koncepti*. Jiří Daniček svou předmluvu v edici ponechal. Nakladatelství však doplnilo edici o vzpomínky Františka Langerera *Můj bratr Jiří*, která již vyšla vícekrát. Pro nás, čtenáře Jiřího Langerera, je smutné zjištění, že takové jednání vede nejen ke znehodnocení Langerovy práce, ale také ke znemožnění seznámení se s dalšími jeho hebrejskými básněmi. Útěchou nám může být fakt, že svým rozhořčením dali autoři článků najevo, že ještě někomu na jménu a díle Jiřího Langerera záleží.³⁰

Michal Kosák, jeden z autorů zmíněné edice, nám v článku *Jiří Langer – outsiderova cesta za jinými světy* poskytuje nový pohled na celou Langerovu osobnost i dílo. Na tomto místě vám představím několik jeho názorů. Františkem Langerem zmiňovaná bratrova obliba díla Otokara Březiny se podle Kosáka promítla do prvotních pohnutek k sepsání *Erotiky kabbaly*. Tento pohled umožňuje uchopit tuto knihu jako „*nazření nové iracionality, možnost zkonstruování a nalezení dalších prostorů pod jednou vrstvou*“ (M. Kosák, 2000, 38). Březina pro Langerera představuje tedy blízkého básníka, který hledá skryté až tajemné stránky světa kolem nás a touží po *výlučnosti*. Z tohoto pohledu nám může být tedy jasnější, proč Langer použil psychoanalytické metody k prozkoumání tohoto náboženského textu. Pro Kosáka tato fáze bez námitek patří a *logicky* doplňuje celkový vývoj Langerova díla. Kosák tedy odmítá *bagatelizaci* Langerových psychoanalytických prací, tak jak to například ve svých statích činí Tomáš Pěkný. Samotný Langer nikdy výslovně neodmítl tyto práce, dokonce na ně odkazoval i v *Devíti branách*.

Aspekty odkazování k jiným, vyšším světům Kosák spatřuje i v posledním zmiňovaném díle. „*Proti tomu je čas v románě významný ve své nepřítomnosti, vše se odehrává mimo čas, jakoby v prostoru mýtu.*“ (ibid., 39) Langerovo vrcholné dílo je cestou *zasvěcení* do chasidismu³¹; toto zasvěcení podtrhuje motiv bran, který „*je v judaismu velmi častý*“ (ibid., 39). Symbolika Langerova díla a symbolické vidění světa, jsou podle Kosáka hmatatelné například i v počtu básní sbírky *Zpěvy zavržených*, tedy dvacet dva. Toto číslo je patrné i v počtu poznámek v *Erotice kabbaly*. Dvacet dva je souhlásek hebrejské abecedy. „*Zde je názorně vidět, že často i zdánlivě vnější rysy nejsou v Langerově tvorbě nahodilé, že mnohý rys potvrzuje Langerovu víru v symbolickou povahu jevů.*“ (ibid., 41)

³⁰ Pro zpracování této práce mi rukopis edice zapůjčil Mgr. Jiří Flaišman.

³¹ V tomto ohledu je zajímavý článek Vladimíra Sadka *Jiří (Mordechaj Zev) Langer a jeho pojetí chasidismu*, uveřejněný v časopise Roš chodeš z roku 1991, číslo 6 a 7.

Co se týče Langerova života, osobnosti i díla, si Kosák pokládá otázku, zda vůbec něco víme o Langerovi jistě, vychází-li všechny dosud vyslovené názory pouze z textu *Můj bratr Jiří*, který se stal jakýmsi *interpretačním klíčem* nejen k *Devíti branám*, ale i Jiřímu celkově. „*Taková situace je vlastně paradoxní; umělecký text je ve své vnitřní stavbě i vnější zakotvenosti uchopován prostřednictvím jiného uměleckého textu. (...) Bezmezná důvěra v to, co František Langer o svém bratrovi říká, tedy přímý vztah prací Jiřího Langera a interpretace Františka Langera, znemožnila hlubší poznání děl Jiřího Langera a vlastně tím znásilnila text Můj bratr Jiří, který tak již nemůže fungovat jako umělecký svébytný text.*“ (ibid., 41) Další překážkou pro uchopení Langera je nedostatečná znalost jeho dalších publicistických prací a poezie, jednak proto, že dosud nebyly veškeré práce přeloženy, jednak pro neexistující bibliografii celého jeho díla. Dále autor upozorňuje na vycházející kritické ohlasy na vydání *Devíti bran* v devadesátých letech, které neobjevují pro čtenáře a odbornou veřejnost nic nového, neboť jen rozmílají stanoviska Tomáše Pěkného a Františka Langera. „*Recenze z devadesátých let ve své většině reflektují Devět bran, ale i jiná nová vydání tak, jako by před pisatelem leželo první vydání, ne však reedice, která byla publikována před válkou. (...) Práce recenzentů je často ve své lichosti a pustotě výstražným znamením toho, kam až vede laxnost k odkazu a nevytvoření prostoru pro vědecké zkoumání. Je ovšem pravda, že nesmíme zapomínat na padesátiletou proluku, ve které nemohla být věnována Langerovu dílu taková pozornost, jakou by si zasloužilo.*“ (ibid., 42)

Všechny prezentované názory Michala Kosáka jen dokazují, jak komplexní osobností a umělcem Langer byl; myslím si, že nezbyvá než autorovi poděkovat za tak cenné poznámky, které nám z nového a jiného úhlu Jiřího Langera dokreslují. Snad bude v budoucnu více lepších podmínek a badatelů, kteří se na znovuoživení této osobnosti budou podílet.

Pár slov závěrem

V této práci jsem se zabývala životem a dílem Jiřího Langera. Snažila jsem se na líčení jeho osudů i představení jeho děl ukázat, jak obdivuhodný a vzdělaný to byl člověk a spisovatel. Dokázal to v mnoha směrech, za vše mluví události, které jsou s jeho jménem spojena a podtržena slůvkem poprvé nebo naposledy.

Jiří Langer byl prvním autorem, který podal v knize líčení svých zážitků přímo z chasidské říše a stal se jedním z chasidů. Jiří Langer byl posledním básníkem, který v Praze vydal hebrejské verše.

Byl to také on, kdo se nežidovskému publiku snažil srozumitelně vysvětlit význam Talmudu a židovské učenosti – ve třicátých letech jistě v Praze posledním.

V průběhu psaní této práce jsem si mnohokrát kladla otázku, jak je možné, že jsem o Jiřím Langerovi nikdy nic neslyšela. Vždyť napsal tak úžasné dílo jako je jeho *Devět bran*. Jedním důvodem bude jistě nešťastná doba, ve které tato kniha vyšla. Za Protektorátu se jednoduše postarali o to, aby se tato kniha stala zhoubnou a rasově nepřipustnou. Jinak si myslím, že by se Jiří Langer okamžitě zařadil k zakladatelům chasidské literatury a stal by se světovým autorem. Hrdě by stál mezi spisovateli jako jsou: Bernard Malamud, Chaim Potok, Martin Buber či J. B. Singer. Dalším důvodem je velké téma jeho prací a studií – chasidismus - hnutí, které v Evropě již neexistuje a které se mnohým z nás zdá vzdálené; byť nám je Langer představuje s notnou dávkou porozumění této cizosti a s velkým darem srozumitelnosti a kouzelně radostné vize světa. Podtrhnout bychom měli také jeho krásný jiskřivý jazyk český, který se v jeho rukou stal uměleckým dílem sám o sobě. Pro všechny tyto aspekty by se s Langerem mohli snadno seznámit již žáci a studenti dříve než na vysoké škole, tak jako to bylo v mém případě. Ať už v kontextu holocaustu, židovské tematiky či pražské německé literatury, především snad pro mistrovství *Devíti bran*.

Nejen pro *Devět bran*, jeho básně a překlady, ale i pro jeho životní osudy by se mohl a měl stát ikonou meziválečné literatury, a to i ve světovém měřítku. Neustále bychom si měli připomínat, jakou katastrofou byly události druhé světové války, která přervala tolik lidských životů a jejich snah – jak jinak než na osudech jednotlivců, které k nám promlouvají nejnaléhavěji. Proto doufám, že se snad postavení Jiřího Langera v českém i světovém měřítku zlepší. Jistá zlepšení můžeme pozorovat v dění v českém kulturním životě posledních deseti let – festival *Devět bran*, ediční snahy. Ve světovém měřítku můžeme zmínit několik diplomových prací, které o Langerovi píše studenti v Německu či Izraeli.

Dále jsem na srovnání osudů jeho života i díla s bratrem Františkem chtěla ukázat, jak rozdílné mohou být cesty dvou sourozenců, kteří vyšli ze stejného prostředí, ale jejich cesty se možná sešly až na sklonku života mladšího z nich. Nejde jen o jejich poměr k židovskému původu, ale i o celou životní filozofii a přístup ke světu. Je to také především zásluhou Františka, že se na Jiřího úplně nezapomnělo.

Pokud bychom měli zapomenout na všechno ostatní kolem Langerova života a díla, doufám, že nezůstane zapomenuta jeho snaha rozkrýt tajemství říše chasidů, kteří byly dočasně součástí našeho

státu. Musím přiznat, že tento svět byl i pro mě donedávna neznámým tajemstvím. Ale díky Jiřímu Langerovi mi chasidský svět přirostl k srdci. A komu by také po přečtení *Devíti bran* nepřirostl? Jiří nám ho podává s takovou láskou, že není jiné možnosti než ho milovat také.

Jiří Langer chtěl nám, především středoevropanům, ukázat tento podivuhodný svět, který i přesto že je tak blízko u nás, nám zůstává neznámým. A jsem si jistá, že se mu to nejen podařilo, ale dokázal i mnohem víc; a to vzbudit ve svých čtenářích hluboký zájem o židovský svět, který je úplně odlišný od názorů, které se snažily nám v minulém století i před tím o židovském národě vsugerovat různé ideologie. Nezbyvá jen doufat, že člověk v sobě nakonec najde odvahu a sílu čelit různým podobným propagandistickým tezím, a že již nikdy nebude muset zaznít tak hluboce pohnutý hlas obyčejného člověka či umělce, který k nám promlouvá z motta této práce.

Seznam literatury a pramenů

- BROD, Max. *Pražský kruh*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 1993. 192 s. ISBN 80-85770-03-2.
- FISCHL, Viktor. *Setkání*. 1. vyd. Praha: Martin, 1994. 205 s. ISBN 80-901744-6-9.
- FORST, Vladimír et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 2/II K-L*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství AVČR, 1993. 1377 s. ISBN 80-200-0345-2.
- HANČIL, Jan. *Jiří Langer – 50 let: 1943 - 1993*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1993. 7 s. ISBN 80-900609-9-4.
- KAFKA, Franz. *Deníky 1913 – 1923*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. 325 s. ISBN 80-85844-42-7.
- KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001. 267 s. ISBN 80-85844-79-6.
- LANGER, František. *Byli a bylo*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2003. 348 s. ISBN 80-7304-032-8.
- LANGER, Jiří. *Devět bran. Chasidů tajemství*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1996. 343 s. ISBN 80-85924-11-0.
- LANGER, Jiří. *Erotika kabbaly*. 1. vyd. Brno: Horus, 1991. 172 s. ISBN 80-900228-3-9.
- LANGER, Jiří. *Studie, recenze, články, dopisy*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1995. 254 s. ISBN 80-85924-05-6.
- LANGER, Jiří. *Talmud. Ukázky a dějiny*. 1. vyd. Praha: Práh, 1993a. 47 s. ISBN 80-85809-06-0.
- LANGER, Jiří. *Zpěvy zavržených – Malá antologie hebrejského básnictví. (Století X. – XIX.)*. 1. vyd. Praha: Práh, 1993b. 47 s. ISBN 80-85809-05-2.
- LANGER, Jiří. *Zpěvy zavržených – Malá antologie hebrejského básnictví. X. – XIX. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000a. 80 s. ISBN 80-7021-384-1.
- LANGER, Jiří. *Zpěvy zavržených – Malá antologie hebrejského básnictví. X. – XIX. století a jiné básně*. ed. Kosák, Michal – Flaišman, Jiří. 2000b. 47 s. (v rukopise).
- MIKULÁŠEK, Alexej - GLOSÍKOVÁ, Viera - SCHULZ, Antonín B. a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. 450 s. ISBN 80-7220-019-4.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.
- NOVÁK, Arne – NOVÁK, Jan V. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vyd. Brno: Atlantis, 1995. 1804 s. ISBN 80-7108-105-1.
- PYTLÍK, Radko. *Koridor smrti Bohumila Hrabala a jiné záhady literárního světa – Psychologické a detektivní příběhy spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Emporium, 1998. 144 s. ISBN 80-901980-8-2.
- RULF, Jiří. *Literáti – příběhy z 20. století*. 1. vyd. Praha - Litomyšl: Paseka, 2002. 147 s. ISBN 80-7185-450-6.
- WIESEL, Elie. *Svět chasidů. Portréty a legendy*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1996. 190 s. ISBN 80-85924-09-9.
- Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902555-2-3 (soubor), 80-902555-5-8 (sv. 3), 80-902555-6-6 (sv. 4), 80-902723-0-4 (sv. 8).

- ČERMÁK, Josef. František Langer jako prostředník mezi českou a německou kulturou. In *František Langer na prahu nového tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Praha: Nadační fond Františka Langer, Praha: Praha 2000 - Evropské město kultury, 2000. 189 s. ISBN 80-238-6769-5. s. 47 – 58.
- HOLÝ, Jiří. František Langer a předválečná avantgarda. In *František Langer na prahu nového tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Praha: Nadační fond Františka Langer, Praha: Praha 2000 - Evropské město kultury, 2000. 189 s. ISBN 80-238-6769-5. s. 75 – 80.
- KOSÁK, Michal. Jiří Langer – outsiderova cesta za jinými světy. In *Českožidovští spisovatelé v literatuře 20. století*. 1. vyd. Praha: Židovské muzeum, 2000. 119 s. ISBN 80-85608-36-7. s. 38 – 42.
- LANGER, František. Můj bratr Jiří. In *Devět bran. Chasidů tajemství*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1996. 343 s. ISBN 80-85924-11-0. s. 7-29.
- PĚKNÝ, Tomáš. Trojí řeč Jiřího Mordechaje Langra. In *Devět bran. Chasidů tajemství*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1996. 343 s. ISBN 80-85924-11-0., s. 297-332.
- TVRDÍK, Milan. Franz Kafka und Jiří (Georg) Langer. Zur Problematik des Verhältnisses Kafkas zur tschechischen Kultur. In *Moderne in der deutschen und der tschechischen Literatur*. 1. vyd. Tübingen, Basel: Francke, 2000. 234 s. ISBN 3-7720-2755-5. s. 189 – 199.
- VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. Dva válečné příběhy pro mládež. In *František Langer na prahu nového tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Praha: Nadační fond Františka Langer, Praha: Praha 2000 - Evropské město kultury, 2000. 189 s. ISBN 80-238-6769-5. s. 131 – 135.
- ČAPKOVÁ, Kateřina. Chasid učitelem náboženství v Praze. *Židovská ročenka na rok 5761*. 2000 – 2001. s. 159 – 167. ISSN 0514-3616.
- KAFKA, František. Pražský mládenec mezi chasidy. *Židovská ročenka na rok 5728*. 1967 - 1968. s. 53 - 63. ISSN 0514-3616.
- FISCHL, Viktor. Bratři Langerové. *Židovská ročenka na rok 5753*. 1992 – 1993. s. 211 – 216. ISSN 0514-3616.
- LANGER, Jiří. Tři básně. *Židovská ročenka na rok 5753*. 1992 – 1993. s. 217-218. ISSN 0514-3616.
- PĚKNÝ, Tomáš. Jiří Langer. *Židovská ročenka na rok 5753*. 1992 – 1993. s. 224 – 239. ISSN 0514-3616.
- CARMEL, Herman. Mordechai Jiří Langer: Cabbalist, Writer and Poet. *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews, New York*. 1992 – 1993, vol. 5, s. 93 – 126. registration number 2 087 867.
- FISCHL, Viktor. Jiří Langer. *Čechoslovák*. 2.4.1943, roč. V., č. 14.
- FLAIŠMAN, Jiří – KOSÁK, Michal. Nakladatelství, které pečce housky. *Kritická příloha Revolver-revue*. červen 2000, č.17, s.102 – 103. ISSN 1211-118X.
- FLAIŠMAN, Jiří – KOSÁK, Michal. Nádavkem k článku Nakladatelství, které pečce housky. *Kritická příloha Revolver revue*. březen 2001, č.19, s.124 – 125. ISSN 1211-118X..
- JEDLIČKA, Benjamin. Kniha zaníceného židovství. *Lidové noviny*. 18.4.1938, roč. 4, č. 29. ISSN 1802-6265.
- PECHÁČEK, Jaroslav. Vzrušující návraty. *Plamen*. 1965, roč. 7, č. 7, s. 154 – 156. ISSN 0554-2413.

POLÁK, Karel. Různé cesty židovstva. *Právo lidu*. 11.9.1937, roč. 46, č. 214.
ISSN 0862-5913.

SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. Exotické polotvary. *Lumír*. 1937/38,
roč. 64, č. 9-10, s. 515. ISSN 1212-0243.

MIKEŠ, František. *Trošku koření* [online]. ©2008, poslední revize 5.3.2008 [cit.
2008-10-16]. Dostupné z <<http://www.elabs.com/van/troskuko.htm>>.

The goal of this diploma work is to introduce the life and the work of Jiří Langer – one of the most interesting Czech Jewish authors. Langer did not use only Czech to express his ideas, but also Hebrew and the German language. I introduced him as a Czech author because I am convinced that it was mostly the Prague environment that forged him. The second important influence was his experience of Hasidism. Jiří Langer entered the world of literature thanks to the study *Die Brücke der Kabbala* and other Jewish works – in this period under the influence of Freud. He published in Czech his master work *Devět bran* (Nine Gates) in 1937 – an interesting collection of Hasidic legends, which is not comparable to any other works. In 1938 he succeeded to publish *Talmud. Ukázky dějiny* (The Talmud. Excerpts and History) – a Jewish publication destined for Czech clerks in Galicia. He proved his translation and poetic abilities by publishing the anthology of Hebrew poetry from the 10th to the 19th century called *Zpěvy zavržených* (Songs of the Rejected) in 1938. The last two books, he managed to publish, was the Hebrew poetry. The first

Résumé

Tato práce má za úkol představit život a dílo jednoho z nejpozoruhodnějších autorů, českého židovského spisovatele Jiřího Langera (1894 Praha – 1943 Tel Aviv). Kromě češtiny se Langer umělecky vyjadřoval především hebrejsky a německy, přesto jsem si ho dovolila označit jako spisovatele českého, jehož především pražské prostředí formovalo. Druhým prvkem vytváření jeho osobnosti i díla byla chasidská zkušenost. Jiří Langer vstoupil do literatury knihou *Erotika kabbaly* (1923) a dalšími odbornými judaistickými statěmi, v prvním období ovlivněn Freudem. Vrcholné dílo, které publikoval česky roku 1937, bylo *Devět bran* – pozoruhodná sbírka chasidských legend, která dodnes nemá v literárním světě obdoby. Roku 1938 ještě stihl vydat odbornou publikaci *Talmud. Ukázky a dějiny*. – a to především jako příručku pro české úředníky v Haliči. Své překladatelské i básnické umění prokázal při sestavování antologie hebrejského básnictví 10. – 19. století, které příznačně nazval *Zpěvy zavržených* (1938). Poslední dvě knihy, které vydal, byly hebrejsky psané básnické sbírky. První publikoval ještě v Praze pod jménem *Pijutim ve šire jedidut* (1929) - *Básně a písně přátelství* a druhou v Palestině, *Meat cori* (1943) – *Troška balšámu*. V okruhu jeho přátel byli: Franz Kafka, Max Brod či Dov Sadan. Avšak byl to bratr František, který mu byl v posledních letech života oporou a díky komu se o Jiřím Langerovi dochovaly cenné vzpomínky a informace. Nebýt Langerových *Devíti bran*, nemohl by v mysli čtenářů znovu a znovu ožít kouzelný a nenávratně ztracený svět chasidů.

The goal of this diploma work is to introduce the life and the work of Jiří Langer – one of the most interesting Czech Jewish authors. Langer did not use only Czech to express his ideas, but also Hebrew and the German language. I introduced him as a Czech author because I am convinced that it was mostly the Prague environment that formed him. The second important influence was his experience of Hasidism. Jiří Langer entered the world of literature thanks to the study *Die Erotik der Kabbala* and other Judaic works – in this period under the influence of Freud. He published in Czech his master work *Devět bran* (Nine Gates) in 1937 – an interesting collection of Hasidic legends, which is not comparable to any other works. In 1938 he succeeded to publish *Talmud. Ukázky dějiny*. (The Talmud. Excerpts and History) – a Judaic publication destined for Czech clerks in Galicia. He proved his translation and poetic abilities by publishing the anthology of Hebrew poetry from the 10th to the 19th century called *Zpěvy zavržených* (Songs of the Rejected) in 1938. The last two books, he managed to publish, was the Hebrew poetry. The first

Piyutim veShirei Yedidut appeared in Prague in 1929, the second *Me'at Tzori* was published after his death in Palestine in 1943. Among his friends were Franz Kafka, Max Brod and Dov Sadan. However, it was his brother František who helped him a lot and thanks to whom we have valuable memories and information about Jiří. Without his *Devět bran*, the magic world of Hasidism could not revive again and again in minds of the readers.

Klíčová slova:

Halič

hebrejská poezie

holocaust

chaidismus

judáismus

Kafka, Franz

Langer, František

Langer, Jiří

meziválečné období

Palestina

pražská německá literatura

PŘÍLOHY

Kondolence Jana Masaryka

*Odesílatel: Jan Masaryk, „Fursecroft“, Georg Street, London
W.1.*

Adresát: Plk. Dr. František Langer, 134, Piccadily, W.1.

24.března 1943

Milý Františku –

*právě jsem se dozvěděl, že zemřel Váš bratr v Palestině.
Přijměte, prosím, mou upřímnou soustrast. Budu na něho vzpomínat
s láskou a obdivem – dej mu Pánbu lehké odpočinutí –*

Váš J.M. (J. Langer, 1995, 220)

*Já směl – a tak se usmívá
Chvilivost nemučí jeho ducha.
On věnuje do prapůhu a skvělosti,
A kdyby neoblíbenější měl pokrm,
Jsem s ním štěstí.
Neboť spokojenost šlápá v jeho mládí.
(Mose Hajim Luzzatto)*

Ve všech verších, které přeložil, je nějak opsán Jiří Langer. A přesto ne celý. Neboť radostná moudrost chavdekéby učně byla něco víc než kříd vyřezané hladiny. Šel v Jiří Langerovi žito to, co vyzpíval jiný židovský básník Falkera Šem Tov Ben Josef (1225 – 1300):

*Když neštěstí je balvanem – tu šťastným jsem já
Vodou jsem na páteř nášil.
Když celý svět zahřívá je mák, já tu jsem nakléřím.
Jsem leškem upřímný, jež noc jsem našil.*

Viktor Fischl

Jiří Langer

Zemřel v Tel Avivu 14. března 1943

Po každé, když jsem se sešel s Jiřím Langerem, zdálo se mi, že jsem potkal hosta na tomto světě. Tak nějak neskutečný se mi jevil, tak nějak jako cizinec zabloudilý z dálky a z dávné doby, jenž procházel mimo vřavu dní ne příliš povšimnut a sám si příliš nevšímaje světského dění a zápolení.

Jiří Langer, jenž zemřel v těchto dnech v Palestině, byl bratr Františka Langerera. Jiří však prožil mladá léta, jež poznamenávají člověka nehlouběji, v jiném prostředí než František. Zatím co slavnější z obou bratří žil uprostřed literárního kvasu moderní západoevropské generace, Jiří pil ze studnice staré židovské moudrosti chasidských žáků rabiho Baal Šema kdesi na východě. Vrátil se sice do rodné Prahy, avšak radostná moudrost chasidů jej okouzli tak, že již nikdy nevyhlédl mimo ni.

Tak se stalo, že se pramen jeho literárního nadání nerozproudil do široka, nýbrž ubíral se tichým, ale krásným tokem toliko jedním směrem. Od studií z oblasti židovské teologie ke sbírce *kabalistických* povídek „Devět bran“ a od ní velmi dobrému výboru hebrejské lyriky ze středověku a ranného novověku, vede přímá, nepřerývaná, věrná cesta.

*Je chudý – a tak se usmívá
Chamtivost nemučí jeho ducha;
On netouží po přepychu a skvostech,
A kdyby nejbídnější měl pokrm,
Jemu chutná sladce,
Neboť spokojenost sídlí v jeho srdci.
(Moše Hajim Luzzatto)*

V těch verších, které přeložil, je nějak obsažen Jiří Langer. A přece ne celý. Neboť radostná moudrost chasidského učně byla něco víc než klid vyrovnané hladiny. S ní v Jiřím Langerovi žilo to, co vyzpíval jiný židovský básník Falkera Šem Tov Ben Josef (1225 – 1290):

*Když neštěstí je balvanem – tu kladivem jsem já
Vodou jsem na požár násilí.
Když celý svět zahalen je tmou, já duchem neklesám.
Jsem leskem úplňku, jež noc jen posílí.*

„Když neštěstí je balvanem – tu kladivem jsem já“ – čeho je více třeba dnešnímu člověku než tohoto hlasu? Je tragické, že ten, kdo přetlumočil tento hlas českému čtenáři, musel odejít právě teď. Je smutné slyšet o smrti Jiřího Langera ve chvíli, kdy všichni věříme, že prožíváme ono předjaří, jež před devíti stoletími znal básník Šelomo Ben Gabirol (1021 – 1070), jiný z těch, jež nám přiblížil právě Jiří Langer.

*Předjaří se vztekle chmuří,
mraky se honí a vichřice šílí,
nebesa zabloudila v tmách,
co všechny hvězdy pohltily,
slunce je štválo svými křídly,
až pukly a přival vychrlily.
Vítr si upletl z deště síť a mrak se rozpáral
v nitě, jež až do pekla se doploužily.
Tulák! – Stríkal, že oplodnil líchy,
brázdy se napily a dovyrazily v pole.
Na horách zjevilo se zelené tajemství,
a tajemství – to se hned s každým nesdílí!
A tak dlouho ty mraky plakaly,
až mrtvoly stromů vzbudily.*

Je to zlé, že Jiří Langer musel odejít. Ale, jak vám říkám, vždycky se mi zdálo, že je tu jen hostem, jenom na chvíli. Když přišla zpráva o jeho smrti, znělo to, jako by o někom říkali, že se vrátil domů.

Viktor Fischl

(Čechoslovák, Londýn, 2. IV 1943, roč. V. č. 14)

Zpěvy zavržených

Frances Immanuél Ben David
(Livorno 1618 – 1710)
z hebrejštiny přeložil Jiří Langer

Kdyby znali mé básně a vědomi kdyby si byli,
co dobré či špatné je, můj lid i vzdělanci světa,
korunu veršům mým zajisté všichni by vtiskli,
a po zpěvu soků mých navždy pak bylo by veta.
Kdyby poznali mě, a v to by se bývali vžili:
Jak krásné jsou hebrejské básně, a sladká řeč naše svatá,
- Hellas i Řím by svorně své každý děli chiméře:
- Marone, marně ty zpíváš, a mlčiž i ty, Homéře!
(J. Langer, 1993b, 23)

Falkéra Šem Tov Ben Jóséf
(Španělsko 1225 – 1290)
z hebrejštiny přeložil Jiří Langer

Což může Žid se radovat?! –
Když každý smí jej poplivat,
když dnes snad bohat nevím jak,
jde zítra nahý o skývu se rvát?!
Či může Jakubův rod práva a cti se dovolat?!
Izrael, zborcen krví svých ran,
jak chce svou páteř narovnat,
když soudcem nepřítel a kat?! –
Bože, posvět' se jméno tvé, a rač
nad lidem svým se smilovat!

Když neštěstí je balvanem – tu kladivem jsem já!
Vodou jsem na požár násilí.
Když celý svět zahalen tmou, já duchem neklesám:
Jsem leskem úplňku, ježž noc jen posílí.
(J. Langer, 1993b, 15)

Z dalších překladů

Eliševa

z hebrejštiny přeložil Jiří Langer

* * *

Těž zde červánky se sklání,
jež plné smutku jsou a rozjímání,
a tu všichni, kdož milují putování,
na nekonečnou se dávají pout'.
Avšak rychle, jak noci v červenci,
tak mizí červánky hasnouce,
kouzlo když bělostné a stkvoucí
v severských pláních počne vanout.

V temnotě noci, v té chvíli
vzkypělé vášně a síly
šílené housle kvílí, kvílí
nad okamžikem, který jména nemá,
a v sadě sedmikrásy
ted' zmírají pod tíží své krásy
a písni hlasy
rdousí touha němá.
(J. Langer, 2000b, 45)

Abdumelik bin Omar

z arabštiny přeložil Jiří Langer

Ó, palmo samotářko, tys jako já
od vlasti své tak vzdálená!

Ty pláčeš? – Však jak plakati můžeš, nemá, kvetoucí?
Ne, nejsi stvořena k podobě mé.

Kdybys rozuměla, oplakávala bys
vody Eufratu a háje palmové.

Jichž neuzřím již nikdy, pro hněv Abasovců,
již zapudili mne od národa mého.

O autorovi Langer zapsal: "královský princ z rodu Omajádů, který se zachránil, když jeho příbuzní byli povražďeni nepřátelským rodem Abasovců, vzpomíná při pohledu na osamělou palmu ve španělské Seville své vzdálené syrské vlasti". (J. Langer, 2000b, 46)

Mordechaj Jiří Langer
Z hebrejských básní
K úmrtí básníkovu (Za Frant. Kafkou)
(přeloženo z hebrejštiny)

Tož nadešel již čas, svazek se rozděluje,
svazek vln v moři světů –
Jako by možné bylo rozloučení

Hle, nestačily paže Tvé prachu země obejmouti,
Nyní však síla Tvá k nejzazším hvězdám sahá;
Sláb byl Tvůj výsměch, by vyjádřil srdce žal,
Však nyní: ječivý vichřice rej nade vším kvílí a štká,

Neb mystická svatba dnes v přírody lůně se slaví.
Nad zdrojem, z něhož smrt a život bratrsky vyvěrají
Za zvuků symfonie, již tak zázračně pějí přírody tajemství věčná,
Pravěkými vzpomínkami zpiti elektrony volné jak démoni odpoutaní tančí.

Vzduch – oheň – voda, vše, co cítí, co roste i co v nehybnosti,
Se mnou se přátelí dnes, ač cizími byli až dosud;
S výrazem nevýslovné něhy své ruce vztahují po mně
se mnou laškující – a Ty's v jejich středu!

A matka země tak laskavě mě kyne:
Ó polož na ňadra má tíž' stínu své duše
A sen svých kostí ulož v poduškách kyprosti mé k spánku!

- A plna jest života Tvého.

(Z hebrejštiny přeložil autor)

(M. Tvrdík, 2000, 198)

Obrazová příloha

(pozn. fotografie jsou použity z publikace *Byli a bylo* Františka Langera)

Langerovi s dětmi. Zleva František, Jiří a Josef

František Langer ve dvacátých letech. Foto Karel Čapek

Na výletě v Zátiší. Zleva: František Langer, Karel a Josef Čapkové, Vlastislav Hofman, Václav Špála

Jiří Langer